

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 24:1 (2019), SS. 85-125.

Makale Gönderim Tarihi: 28.01.2019 Makale Kabul Tarihi: 14.03.2019

Araştırma Makalesi

eİ-HATİB eİ-BAĞDÂDÎ'YE GÖRE HADİS ÖĞRETİMİNDE HOCANIN NİTELİKLERİ (eİ-CÂMİ' ÖZELİNDE)

Yusuf AKGÜL*
Emrah KANDEMİR**

Öz

Eğitim ve öğretim faaliyetinin olduğu her zaman ve mekânda öğrenen ve öğretenlere ihtiyaç değişmeyecektir. Bir başka ifadeyle eğitim ve öğretim süreci içinde öğrenen insan, öğretimini alabileceği model bir öğreticiye muhtaçtır. Nitekim insan kişiliğinin ve inancının oluşumunda, hayat tarzının inşasında bir modele ihtiyaç duyar. Bu model, insanın kendi yaşadığı dönemden insanlar olabileceği gibi geçmişte yaşayan kimselerden de olabilir. Zira geçmişte yaşamış bazı insanların örneklığı kendi çağlarından sonra da devam etmiştir. Sözü edilen model şahsiyetler, kişilerin hayat tarzını, düşüncesini, inancını etkileyen ve her yönüyle örnek alınabilecek nitelikte kimseler olmuştur.

Medeniyetlerin tarihinde kâmil insan diye de tabir edilen model insan hakkında muhtelif tasavvurlardan söz edilebilir. Bu tasavvurların değişim ve gelişiminde zamanın, kültürün, eğitim ve öğretim anlayışlarının rolleri kaçınılmazdır. Nitekim İslam eğitim ve öğretim tarihinde Hz. Peygamber ilk öğreticidir. İlk öğrenciler olarak ise Suffe ashabı sayılmaktadır. Zaman içinde bu vazifeyi peygamber mirasçuları görülen âlimler almış, onlar da çocuk, kadın- erkek demeden yaş ve cinsiyetine bakmaksızın bu faaliyeti her zaman ve mekânda yürütmüştür. İlk dönemlerden itibaren Müslüman bilginler eğitim- öğretim hakkında bir takım görüş ve düşünceler ileri sürmüşler ve bu hususta müstakil eserler kaleme almışlardır.

Atıf: Akgül, Yusuf - Kandemir, Emrah. "El-Hatib El-Bağdâdî'ye Göre Hadis Öğretiminde Hocanın Nitelikleri (El-Câmi' Özelinde)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24:1 (2019): 85-125.

* Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Assistant Professor, Yozgat Bozok University, Divinity Faculty, Department of Basic İslâm Sciences.yakgul@gmail.com. ORCID: 0000-0002-1712-3694

** Doktora Öğrencisi, Yozgat Bozok Üniversitesi.

Bu noktada makalemizde genel anlamda eğitim ve öğretimde özelde ise hadis rivayet ve edasında model öğreticinin niteliklerini incelemeyi amaç edindik. Bunun için sahasındaki şöhreti ile bilinen el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (392-463/1002-1071) *el-Câmi' li Ahlakî'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'* adlı eser özelinde model öğreticinin vasıflarını ortaya çıkarmaya çalıştık. Makalemizde esas aldığımız erken dönem kaynakları arasında sayılan bu eser, temel kaynakların yanı sıra ortaya koymuş olduğu muhtelif rivayetlerle model insanın niteliklerini bize sunmaktadır. Ayrıca bu makalede ilk başta kısaca el-Hatîb ve *el-Câmi'*i hakkında bilgi verilmiş, ardından hadis öğreticisinin sahip olması gereken niteliklerinden söz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Muhaddis, el-Hatîb el-Bağdâdî, el-Câmi', Âdâb, Öğretici, Nitelik.

Qualities Of Muhaddith In Hadith Teaching by Khatib Al-Baghdadi (Especially in The Context of Al-Jami')

Abstract

At any time and place where there is education and teaching activity will not change to the need for learner and educators. In other words, the learner in process of education and training needs a model tutorial. Indeed, in the formation of human personality and belief, and in the built of life style is needed a model. This model can be people from the time when the lived period or from people who have lived in the past. As a matter of fact the modeling of some people who lived in the past continued after their ages. These model people who are mentioned has become a person who can influence the life style, thought and beliefs of people and can be taken as an example in every way.

In the history of civilizations, it is possible to talk about various conceptions about the perfect person (al-insan al kamil) which is also called the model human. The role of cultures, education and teaching is inevitable in the exchange and development of these concepts. As a matter of fact, in the history of Islamic education and training, we consider the Prophet to be the first instructor / tutor and the Ashab al-Suffa as the first students. In the course of time, the scholars who were considered to be the inheritors of the Prophet took this position. And they have carried out this activity at any time and place without discrimination of children, men and women regardless of age and sex. From the first period, Muslim scholars have put forward a number of opinions and thoughts about education and training, and they wrote independent books.

At this point, in this declaration we aimed to the characteristics of the model human in general education and teaching, in particular the hadith narrative. For this we tried to reveal the qualities of the model teacher based on the work of Khatib al-Baghdadi (392-463/1002-1071) known as al-Jâmi ' li Akhlâq al-Râwi wa Âdâb al-Sâmi'. This work, which considered as one of the early sources, presents us with the qualities of the model person, both from these basic sources and from the memories that have been experienced. Therefore, examples that will contribute to the current education and training activities will be tried to be presented in this paper. In this paper, at first, Khatib and this work are briefly given, and then the qualities that should be possessed in the hadith teaching of the muhaddith, have been mentioned. As a result, these qualities are summarized in the form of substances and a general evaluation is made.

Keywords: Hadith, Muhaddith, al-Khatîb al-Baghdadi, al-Jami'i, Etiquette, Instructive, Quality.

Giriş

İslam dininin ilk mübelliği ve ilk muallimi Hz. Muhammed'dir (sav). Zira O, insanlara dini tebliğ ederken sürekli eğitim öğretim faaliyeti içerisinde olmuştur. Hz. Peygamber'in bir mecliste söze başlama şekli, kendisine sorulan sorulara cevap verme üslubu, muhatabın dikkatini çekmek için kullandığı yöntemler gibi daha birçok davranışı Müslümanlar için eğitim ve öğretimde ilke ve değerler konusunda rol model olmuştur. Hz. Peygamber'in vefatından sonra dini öğreten kişiler onun uyguladığı yöntemleri titizlikle uygulamışlardır. Öyle ki eğitim öğretim faaliyetlerini belirli bir adap ve disiplin içerisinde ibadet şuuruyla sürdürmüşlerdir. Zira ahlaki değerlerin eğitim-öğretiminde öğreticinin rolü ve kullandığı öğretim teknikleri son derece önem arz etmektedir. Bu hususlarla alakalı günümüze değin birçok eser kaleme alınmıştır, alınmaya da devam etmektedir. Bu eserlerin en önemlilerinden bir tanesi de el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (392- 463/1002-1071) *el-Câmi' li Ahlakî'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'* adlı eseridir. Bu makalede söz konusu eser hakkında malumat verdikten sonra hadis öğreticisinde bulunması gereken vasıfları eserin muhtevsından yaptığımız çıkarımlarla ele almayı hedefledik.

1. el-Hatîb ve el-Câmi' Adlı Eseri

Hicri 4. asır ulemasından muhaddis ve tarihçi olma özellikleriyle öne çıkarak hadis ilimlerinin muhtelif birçok konusunda eser yazmış birisi el-Hatîb el-Bağdâdî'dir.¹ El-Hatîb'in kaleme aldığı eserlerden biri de kısa adıyla *el-Câmi'* isimli eserdir. El-Hatîb, bu eserinde muhaddis ve hadis talibinde bulunması gereken ahlaki özellikleri açıklamıştır. Hadis öğretimi adabını ele alan bu kitap, alanında eşsiz bir eser olmasının² yanı sıra kendi konusunda telif edilmiş ilk eserlerden olma³ ayrıcalığına da sahiptir.

El-Hatîb, eserine muhtasar bir mukaddime ile başlamış, bu mukaddimede "*Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*" adlı eserinde Müminleri, Rasûlullah'ın hadislerini araştırmaya, öğrenmek için çaba sarf etmeye, bir araya getirip ona uymaya teşvik ettiğinden bahsetmiştir. Sonra her ilmin, kendisine mahsus sisteminin olduğunu ve müntesiplerinin, o ilme ait sistemi kullanmaları gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra, birtakım insanların, kendilerini hadis ehlinden saydıklarını, nakil ve sema' hususunda ihtisas sahibi olduklarını

¹ Hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî" *DİA*, İstanbul 1997, s. 452-460.

² el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *el-Câmi' li Ahlakî'r-Râvi ve Âdâbi's-Sâmi'*, thk. Mahmud Tahhân, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1403/1983, c. I, s. 47; Kettânî, Muhammed b. Ca'fer b. İdris, *er-Risâletü'l-Mustatrafê li Beyâni Meşhûri Kutubi's-Sünneti'l-Müşerrafe*, trc. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 314.

³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1996, c. I, s. 75.

zannettiklerini, oysa bu insanların iddia ettikleri hususlardan çok uzak olduklarını belirtmiştir. Bu ilmin inceliklerini iyice ezberleme meşakkatine girişmediklerinden bu kişilerin küçük bir cüz tertip edip kısa bir zaman sema' ile meşgul olduktan sonra kendilerini mutlak manada hadis ehli gördüklerinden söz etmiştir.⁴

Bu görüşlerini destekleyen örnek haberler serdettikten sonra, bir kişinin "sâhibu'l-hadis"⁵ diye isimlendirilebilmesi için ne kadar hadis imlâ etmesi gerektiğiyle ilgili rivâyetler vermiştir.

Daha sonra bu tür insanların, az hadis yazmalarına, hadisle ilgili az bilgilerine rağmen, insanların en kibirilerinden, en gururlularından olduklarını, şeyhlerine hürmet göstermediklerini, öğrencilerine karşı mesuliyet duygusu beslemediklerini belirtmiştir. Bu insanların, râvilerin bilgileri hakkında cahil olduklarını belirttikten sonra öğrencilerine de öğretmeye çalıştıkları bilginin tersine, onlara kaba ve sert davrandıklarını ifade eder. Bu husustaki görüşlerini bazı hadis imamlarının sözlerinden nakille destekler.⁶

El-Hatîb, hadis talibinin, insanların en edeplisi, en tevazu sahibi, en kibar ve en dindarı olması gerektiğini belirtmiştir. Zira ona göre hadis talibi Allah Resulünün (sav) edebi ve güzel ahlakını içeren haberlerin yanı sıra Ehli Beyt ve ashabın sireti, muhaddislerin yaşantısı ve geçmişlerin haberleri ile meşgul olmaktadır. Dolayısıyla hadis talibi tutarsız ve öfkeli olmamalıdır. Ardından el-Hatîb yukarıdaki görüşünü destekleyen rivâyetlere yer verir.⁷

Bu rivâyetlerden bir tanesi, Enes b. Mâlik'in İbn Şihab'tan şu naklidir: "Muhakkak ki bu ilim (hadis ilmi), Allah'ın (cc) Nebîsi'ni eğittiği terbiyesidir. Nebîsi de bu terbiyeyle ümmetini eğitmiştir. Hadis İlmi, Allah'ın, ümmetine tevdi etmesi için Rasûlü'ne vermiş olduğu emanetidir. Kim bu emanetten (hadis) bir şey işitirse kendisiyle Allah (cc) arasındaki hususlarda onu önüne bir delil kılsın."⁸

Veciz mukaddimesinin son paragrafında, el-Hatîb kitabının yazılış amacıyla alakalı şu ifadeleri kullanıyor: "Şimdi ben bu kitabımda Allah'ın (cc) izniyle hadis nâkillerinin (hadisle meşgul olan onu öğreten) hadis dinlemede, taşımada, eda ve nakilde, ihtiyaç duyacakları bilgiyi, takip edecekleri güzel yöntemleri, edinmeleri gereken temiz ahlâkı zikrediyorum." Daha sonra görüşünü destekleyen rivâyetleri sıralıyor. Örnek olması açısından rivâyetlerin

⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 75; el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, c. I, s. 115-116.

⁵ Hadisleri bilen, hadis bilgisi olan kimse.

⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 77-78; el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, c. I, s. 118.

⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 78-79; el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, c. I, s. 119.

⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, 7.

birisini aktarmak yerinde olacaktır: Zekeriya el-Anberî'den: "Edebsiz bir ilim, odunsuz ateşe benzer. İlimsiz edep ise cisimsiz ruha benzer."⁹

El-Hatîb'in ifadelerinden ve görüşlerini desteklemek için ortaya koyduğu rivâyetlerden anladığımıza göre onun bu eseri, hadisle meşgul olan kişilerin öncelikle ahlak sahibi olmaları gerektiğine ağırlık vermektedir. Bu ilmin maddesinin -bilgi- yanında mânâsının da -öğretme/öğrenme âdâbının- son derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

On bölümden meydana gelen eser, Muhammed Re'fet Saîd,¹⁰ Mahmûd et-Tahhân,¹¹ Muhammed Acâc el-Hatîb¹² ve Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uveyda¹³ tarafından yayımlanmıştır. Bekir b. Abdullah Ebû Zeyd eserin belirli bölümlerini "*Âdâbu Tâlibi'l-Hadîs*" adıyla neşretmiştir.¹⁴

Eserle alakalı bir takım çalışmalar da mevcuttur. Örneğin İ. Lütfi Çakan tarafından eserin bir bölümü "*Hatîb Bağdâdî'ye göre Hadîs Öğrenimi*" başlığıyla yayımlanmıştır.¹⁵ Yine eserle alakalı Mâlik, Habeeb Ahmad'in "*The educational theory of al-Khatîb al-Baghdâdî*" adlı çalışmasının yanında¹⁶ Salik Ahmed Ma'lûm'un bu eserle alakalı "*el-Fikrû't-Terbeviyyü inde'l-Hatîb*" adlı çalışması da mevcuttur.¹⁷

Eserin el yazma nüshalarıyla alakalı olarak muhakkik Tahhân, uzun uzun araştırdığını; fakat "Mektebetü'l-Belediyye"deki (İskenderiyye) hariç¹⁸ tam bir mahtut nüshaya rastlamadığını kaydediyor. Bunun yanında Mektebetü'z-Zâhiriyye'de bulunan nüsha ise on dört cüz ve on altı varaktan müteşekkildir. Çok kıymetli bir mahtut olmasına rağmen tam olmaması muhakkik Tahhân'ın, el-İskenderiyye nüshasına yönelmesine neden

⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 12.

¹⁰ Muhammed Re'fet Saîd bu eseri Kuveyt'te iki cilt halinde 1401/1981 yılında yayımlamıştır.

¹¹ Bu eser Mahmûd Tahhân tarafından Riyâd'da iki cilt halinde 1403/1983 yılında yayımlanmıştır.

¹² Muhammed Acâc el-Hatîb tarafından Beyrut'ta iki cilt halinde 1412/1991 yılında yayımlanmıştır.

¹³ Ebû Abdurrahman Salah b. Muhammed b. Uveyda tarafından Beyrut'ta tek cilt halinde 1996 yılında Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye tarafından yayımlanmıştır.

¹⁴ Eser Riyâd'da 1411/1909 yılında yayımlanmıştır.

¹⁵ Kandemir, M. Yaşar, "Hatîb el-Baghdâdî" *DİA*, XVI, İstanbul 1997, s. 456; el-Kettânî, *er-Risâle*, s. 314, 4. Dipnot; Sarı, Necmi, *el-Hâtîb el-Baghdâdî ve Hadîs İlmindeki Yeri*, Ümmülkura, İstanbul 2003, s. 53.

¹⁶ Söz konusu çalışma Pensilvanya Üniversitesinde 1993 te tamamlanmıştır.

¹⁷ Medine'de Melik Abdulaziz Üniversitesi Eğitim Fakültesinde master tezi olarak yapılan bu çalışma 1413-1993 te yayımlanmıştır.

¹⁸ Tahhân, buradaki mahtutun on beş cüz şeklinde olduğunu kaydetmektedir.

olmuştur.¹⁹ Yusuf el-'Uş'un kaydettiğine göre eserin Mektebetü'l-İskenderiyye'de on cilt şeklinde nüshası mevcuttur.²⁰

Muhakkik Tahhân, mahtut nüshada 10 cüz, 33 bâb, bu bâbların altında fasıl mesabesinde 233 başlık tesbit ettiğini belirtiyor.²¹ Muhakkiklerden Acâc el-Hâtîb ise, tahkikinin önsözünde, *el-Câmi'* i 32 den fazla bâb, bu bâbların altında 239 başlık, iki bin civarında parağraftan müteşekkil bir eser²² şeklinde tanımlıyor. Kitaptaki cüzlerin bir birinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Bir cüz bir konuya mahsus değildir. Bazen bir husus bir cüzde başlayıp daha sonraki cüzde bitebilmektedir.²³

Tahhân'ın tahkikinde vermiş olduğu bâbların numaralarını ve isimlerini, kitap hakkında özet bir bilgi olması açısından nakilde fayda olacağı kanaatindeyiz.²⁴

el-Hatîb, kitabın bâb ve fasıllarına dair bir bilgi zikretmeksizin mukaddimenin sonrasında doğrudan bâb ve fasıllara giriş yapmıştır. Bazen bâb başlığından sonra rivayetle konuyu ele alırken bazen de önce bir fikir beyan eder, daha sonra öne sürdüğü fikre delil sadedinde ayetler, rivayetler ve bazen de şiirler serd eder. Bu rivâyetler; Resûlullah'tan (sav), sahabeden, tabiinden olduğu gibi, tabiinden sonra gelenlerden de olabilmektedir. Kendi fikrini destekleyen delil ve şahitlerden sonra, ikinci bir fikir ileri sürer. Bu düşüncesini de aynı şekilde delil ve şahitlerle destekler, bu husus bâbın sonuna kadar bu şekilde devam eder. Bâb da kendi arasında duruma göre birçok fasıllara ve kısımlara ayrılabilir.²⁵

Örneğin, el-Hatîb, birinci bâb başlığının altına, "en-Niyetü fi Talebi'l-Hadîs" şeklinde bir alt başlık koymuştur. Burada, "Hadis öğrencisinin hadis talebinde niyetinin hâlis olması gerektiği, bu ilimle Allah'ın (cc) rızasını kazanmanın amaç edinilmesi gerektiği" fikrini ileri sürer. Bu fikrini, senedi Allah Rasûlü'ne (sav) kadar giden: "انما الاعمال بالنية, وانما لامرئ ما نوى" hadisi ile destekler. Bu rivâyetin ardından bazı hadis imamlarının görüşlerine de yer verir.²⁶

¹⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 57.

²⁰ Yusuf el-'Uş, *el-Hatîb el-Bağdâdî, Müerrihü Bağdâd ve Muhaddisühâ*, Matba'atü't-Terakki, Dimaşk 1364/1945, s. 125.

²¹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 50. Farklı rakamlar için bk. M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî" *DİA*, XVI, s. 456; Acâc el-Hâtîb, *el-Câmi'*, c. I, s. 80 (örneğin Acâc Mukaddimeye 1, ilk baba 2 numarayla devam etmiştir.); Sarı, Necmi, *el-Hatîb el-Bağdâdî*, s. 53.

²² el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hâtîb, c. I, s. 80.

²³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hâtîb, c. I, s. 98.

²⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 51.

²⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 53.

²⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 82.

Müellif görüşünü destekleyen yeteri kadar rivâyet sunduktan sonra: "Hadis talibi o ilmi bazı emellerini gerçekleştirmede aracı kılmak için öğrenmekten sakınsın. Dünya malı elde etmek için öğrenmekten de sakınsın. İlmini bu süflî emellere alet edenlere dünyevi beklentiler için bu ilmi öğrenenlere vaid gelmiştir." Şeklinde bir görüş daha beyan eder. Bu görüşünü senedi Hz. Peygamber'e (sav) kadar uzanan üç ayrı rivâyetle destekler. Bu rivâyetlerden birisi şöyledir:²⁷

"عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: "من تعلم علما مما يبتغى به وجه الله، لا يتعلمه إلا ليصيب به عرض الدنيا—وقال ابو نعيم: عرضا من الدنيا—لم يجد عرف الجنة يوم القيامة"

Aynı şekilde bâb sonuna kadar görüş serd edip, görüşünü rivâyetlerle desteklemeye devam eder. Değişik görüşlerle alakalı tutumu ise şu şekildedir: konuya dair ilgili rivayetleri nakleder. Sonra 'bizim tercihimiz budur' şeklinde kendi görüşünü belirtir. Örneğin, 'abdestsiz hadis rivâyeti'yle alakalı, öncelikle bu duruma sıcak bakmayan ulemânın görüşlerini aktarır, sonrasında bu durumun saygı amaçlı olduğunu, abdestsiz hadis rivâyetinde bulunan kişilerin yanlış bir iş yapmadıklarını belirterek kendi görüşünü izhâr eder.²⁸

Netice itibarıyla el-Hatîb'in, *el-Câmi'* adlı eserinde usul kitaplarında dağınık bir şekilde değinilmiş olan eğitim öğretimle alakalı hususiyetleri kendisinden önceki eserlerde görülmeyen bir şekilde temel prensip ve kaideler halinde sistemli bir şekilde sunması, onun bu alanda açtığı çığır ve eserinin orijinalliği fikrini kendisinden sonrakilere kabullendirmesini sağlamıştır. Bizler de bu çalışmamızda *el-Câmi'* i temel alarak hadis öğreticisinde bulunması gereken özellikleri aktaracağız.

2. Hadis Öğreticisinin Nitelikleri

Hadis öğreticisinde bulunması gereken özellikler genellikle hadis literatüründe "âdâb" başlığı altında incelenmiştir.²⁹ *Câmi'* türü eserlerin bünyesinde bulunan âdâb konuları; yeme içme âdâbı, uyuma âdâbı, rivayet âdâbı vb. başlıklar altında yer almıştır. Netice itibarıyla âdâb konularını içerisinde barındıran eserler olduğu gibi bu hususlara mahsus müstakil eserler

²⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 84.

²⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, s. 88, 89, 90, 91.

²⁹ Daha geniş bilgi için bk. Erkaya, Musa, *Adâb Hadisleri ve Değerlendirmeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1996; Hatiboğlu, İbrahim, *Hadis Usûlü Kaynaklarına Göre Hadis Öğrenim ve Öğretim Âdâbı*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1991.

de mevcuttur.³⁰ Bu eserlerden günümüze ulaşanlardan ilki Muhammed b. Sahnûn el-Kayrevânî'nin (ö. 256/870) *Âdâbu'l-muallimîn* adlı eseridir.³¹ Bu eserde eğitim ve öğretimin usul ve gayesi, öğretimde dikkat edilmesi gereken ilkeler ve öğretmenin sorumlulukları gibi muhtelif konulardan söz edilmiştir.³² Yine aynı sırada yaşamış Endülüslü âlim Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdilber en-Nemerî'nin (ö. 463/1071), *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihi* eseri de hadis öğretiminin önemi ve fazileti, hadis âlimi ve öğrencisinin riayet etmesi gereken gibi hususlara yer vermiştir.³³

Makalemizde konu edindiğimiz eserin müellifi el-Hatîb ise hadis hocasının riayet etmesi gereken hususlar ve vasıflara tespit edebildiğimiz bazı başlıklar çerçevesinde ele almıştır.

2.1. Kendisinden Daha Büyük ve Bilgili Kimseye Sözü Bırakması

Geleneksel hadis eğitim öğretiminde hadis öğreticisinden beklenen niteliklere baktığımızda genç yaştaki muhaddislerin, kendilerinden daha yaşlı muhaddislerin bulunduğu meclislerde öne çıkmak istemedikleri görülür. Nitekim İbn Büreyd, Semure b. Cündeb'i şöyle derken işittim diyor: "Allah Rasûlü (sav) zamanında gençtim. Ondan hadis ezberliyordum. Beni, bu hususta söz söylemekten şu benden daha yaşlı kişiler men ediyordu."³⁴

Yine Hasan b. Kuteybe şöyle diyor: "Süfyan es-Sevrî, Süfyan b. Uyeyne'ye sana ne oluyor da hadis nakletmiyorsun, demesi üzerine O, "Sen

³⁰ Rivayet âdâbı ve kânunlarıyla alakalı literatüre dair eserlerden bir kısmı şunlardır:

- Hatîbu'l-Bağdâdî'nin *el-Kifâye fî Ma'rifeti Usûli İlmi'r-Rivâye'si*.
- Ebû Sa'd b. es-Sem'ânî'nin *Kitâbu'l- Edeb İmlâi'l-Hadis'i*.
- Ebu'l Fadl Sâlih b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed et-Temîmi el-Hemedânî'nin, *Kitâbu's-Süneni't-Tahdîs'i*
- el-Câmi' li-Ulûmi Ahmed b. Hanbel:** Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Hallâl (ö. 311/923).
- Kitâbu Süneni't-Tahdîs:** Salih b. Ahmed et-Temîmi el-Hemedânî (303-384).
- Âdâbu'l- Muhaddisîn:** Abdulğani b. Sâid el-Ezdî (333-409).
- Kitâbu Edebi'l-İmlâ ve'l-İstîmlâ:** Abdulkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî (ö. 562/1166).
- Rusûmü't-Tahdîs fî Ulûmi'l-Hadis:** İbrâhîm b. Ömer el-Ca'birî, İbnu's-Serrâc (ö. 732/1331).
- el-Kifâye fî Tahsîni'r-Rivâye:** el-Hüseyn b. Abdurrahmân, İbnu'l-Ehdel (ö. 855/1450).
- Ahsenü't-Tahdîs fî Rivâyeti'l-Hadis:** Feyzullah b. Abdullah, Feydî er-Rûmî (ö. 1284/1866).

³¹ İbn Sahnûn'un *Âdâbu'l-Muallimîn* adlı eseri esasen on iki sayfalık bir risaledir.

³² Bakka, Ali, "İbn Sahnûn", *DİA*, XX, İstanbul 1999, s. 301.

³³ Bkz. İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlm Ve Fadlihi*, Dâru İbnu'l-Cevzî, Riyad 1422, 5. bsk. s. 1432-1436.

³⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 697.

sağ olduğun müddetçe nakletmem"³⁵ cevabını vermiştir.

Keza Ahmed b. Ebî el-Havârî, Yahya b. Maîn'i şöyle derken işittim diyor: "Bir beldede Ebû Mushir gibi zatlar varken, orada hadis tahdis edersem sakalımın kazınması gerekir."³⁶ Ahmed b. Ebî el-Havârî de aynı şekilde: "Ben bir belde de Ebu'l -Velîd Hişam b. Ammar olduğu halde hadis tahdisinde bulunursam, sakalımın kazıtılması gerekir,"³⁷ diyor.

Aynı şekilde İbn Ayyaş, Âsım'dan şu sözü naklediyor: "Zirr (ö. h. 127),³⁸ Ebû Vâil'den³⁹ daha büyüktü. İki beraber aynı mecliste olduklarında Ebû Vâil tahdis etmezdi."⁴⁰

Neticede geleneksel hadis eğitim öğretiminde genç ravilerin, ilim ve yaş itibarıyla kendilerinden üstün hocaların huzurunda onların muttali olduğu bir bilgiyi paylaşmayı hoş görmedikleri ve bilgiyi onlardan dinlemeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu suskunluğun, yanlışı düzeltme, bir hususun farklı yönlerini ortaya çıkarma noktasındaki suskunluk olmadığı anlaşılmaktadır.

2.2. Öğrencilerine Saygılı Olması

Hadis eğitim öğretim geleneğinde talebenin hocasına karşı saygılı olmasının yanında hocanın da talebesine saygılı davranması önem arz etmektedir. Muhaddisin ilim talebesine ihtiram göstermesi ve onlara hilmle muamele etmesi saygı çeşitlerinden sadece birisidir⁴¹. Bu hususla alakalı İbn Ömer'in, Resulullah'tan (sav) rivayeti şöyledir: "İlmi öğrendiğimize ve öğrettiğimize saygı gösterin."⁴²

Aynı şekilde hadis öğreticisinde bulunması gereken hususiyetlerle alakalı Ebû Hâtim, Esmâ'den şu rivayeti nakletmiştir: "Öğrenen ve öğretende şu dört özellik olmadıkça amaçlarına tam ulaşip başarılı olamazlar. Âlimde (öğretende) bulunması gereken özellikler şunlardır: Akıl, sabır, yumuşak huyluluk ve fedâkarlık. Öğrenende bulunması gereken özelliklere gelince bunlar; istek, kendini ilme hasretme, akıl ve hafızadır. Zira âlim, aklını kullanıp öğrencisine hüsnü muamelede bulunmazsa düzeni sağlayamaz. İlme karşı

³⁵ Râmhürmüzî, el-Hasen b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, Thk. Muhammed Acâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404, s. 352.

³⁶ Sakalın kazınmasını bir ceza, azar olarak anlamak mümkündür.

³⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 701.

³⁸ Zirr b. Hubeyş el-Esedî el-Kûfî, sikadır. Muhadramdandır. h. 81 yılında vefat etmiştir, diyenler de vardır.

³⁹ Şakîk b. Seleme el-Esedî el-Kûfî, Ömer b. Abdulaziz döneminde vefat etmiştir. Sikadır.

⁴⁰ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 702.

⁴¹ Bk. on dokuzuncu bâb.

⁴² Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîrî'n-Nezîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2012, 9628. Suyûtî bu hadise "d" zayıf rumuzu koymuştur.

sabırlı değilse yaptığı işten tez usanır, öğrencisine karşı merhamet ve rıfla muamele etmezse, ilmi sevimsiz hale getirir. Fedâkar değilse, ilmi kendisine fayda sağlamaz.

Talebeye gelince; akıllı değilse anlatılanı idrak edemez, ilme karşı istekli değilse öğrenemez, kalbini ilme hasretmezse hocasını anlayamaz, hafızası zayıf ise öğrendikleri suyun üzerindeki yazı gibi olur.”⁴³

2.3. İlim Ehline ve Yaşlılara İkrâm Etmesi

Geleneksel hadis öğretiminde hadis öğreticisinin sahip olması gereken niteliklerden bir tanesi de din konusunda bilgili kişilere ve yaşlılara ikram etmesidir. Zira Allah rızası için müslümanın din kardeşine ikramda bulunması ibadet sayılmıştır. Nitekim Câbir b. Abdullah el-Ensârî Allah Rasûlü’nden (sav) şu rivayeti bizlere aktarmıştır: “Kim müslüman kardeşine ikramda bulunursa Allah’da (cc) ona ikramda bulunur.”⁴⁴

Yine İsmâil b. Mesleme b. Ka’nab, Abbad Ebû Muhammed el-Basrî’den naklinde şöyle demiştir: “Mecliste şu üç kişiye yer verilir; Hâmilü’l-Kur’an (hafız), Hâmilü’l-Hâdîs (hadis âlimi) ve yaşlı Müslüman.”⁴⁵ Aynı şekilde saygı ve hürmetle alakalı İbn Vehb, Mâlik’i şöyle derken işittim demiştir: “Biz Rabia’ ve başkalarıyla beraber mecliste otururduk. Yaşlı ve fazilet sahibi birisi yanımıza geldiğinde meclistekiler, o gelen kişiyi yanlarına oturtuncaya kadar şuraya otur şuraya otur, diye ona yer gösterirlerdi. (Mâlik) diyor ki, Rabia’ nın yanına nice yaşlı olmayan kişiler geldi de, onlara yer verdi. Rabia’ gelen kişi, yanına oturtuncaya kadar gönlü razı olmazdı. Sanki Rabia’ bunu o kişide gördüğü faziletten yapardı.”⁴⁶

İlgili örneklerden de anlaşılacağı üzere hadis öğreticisinin, yaşlı veya fazilet sahibi kişiler başta olmak üzere insanlara saygı ve hürmet noktasında da örnek olması gerekmektedir.

2.4. Öğrencilere İkrâm Bulunması

Hadis öğreticisinin ilim sahiplerine ve yaşlı hocalara ikram etmesinin yanısıra ilim için uzak beldelerden gelen öğrencilere ve yakınlarına da sahip çıkması önem arz etmektedir. Zira günümüzdeki anlamda öğrenci yurtlarının

⁴³ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, c. I, s. 343-344.

⁴⁴ Heysemî, Ebu’l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekir b. Süleyman, *Mecma’u’z-Zevâid ve Menbau’l-Fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, Mektebetü’l-Kudsî, Kâhire 1414/1994, c. VIII, s. 16.

⁴⁵ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Acâc el-Hatîb, 797. Bu rivayeti biraz lafız farklılığıyla, Hz. Âişe’den (r. ha) Ebû Dâvud rivayet etmiştir. bk. Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eşa’s el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvud*, thk. Yasir Hasan, İzzeddin Dallî, Ammad et-Teyyar, Müessesetü’r-Risâle, Dimaşk 1434/2013, Edeb 23 (hn. 4843).

⁴⁶ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 789.

bulunmadığı bir dönemde dışarıdan gelen öğrencilere yapılacak ikram ve misafirperverlik onların ortama daha rahat alışmalarını sağlayacak ve ilme olan iştiaklarına da olumlu katkı sunacaktır. Nitekim Allah Rasûlü (sav) bizzat ashabına ilim için uzak yerlerden gelenlere ikram edilmesini emretmiştir. Rivayete göre Ebû Hârûn el-Abdî şöyle diyor: "Biz Ebû Saîd el-Hudrî'nin yanına gittiğimiz zaman oturmamız için ridasını yere yayardı. Ardından şöyle derdi: Oturun bunun üzerine, zira ben Allah Rasûlü'nü şöyle derken işittim: Din hakkında bilgi edinmek için size dünyanın değişik yerlerinden insanlar gelecek ve benim hadisimi -öğrenmek- isteyecekler. Onlar size geldiklerinde kendilerine ikram edin."⁴⁷

Başka bir rivayette Alkame, şöyle diyor: "Abdullah b. Mes'ud kendisine ilim için gelenlere yakınlık gösterirdi ve: 'Siz kalbimin ilacısınız' şeklinde onlara mukabelede bulunurdu."⁴⁸ Bu ve benzeri rivayetlerden de anlaşılacağı üzere mütekaddimun ulema hadis öğrenmek için uzaktan gelen ilim erbabına hürmet göstermişlerdir. Onları adeta rahmet olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla hadis öğreticisinin de aynı düsturla yaklaşması talebelerine ve onların yakınlarına değer verip onlara ikramda bulunması gerekmektedir.

2.5. Öğrencilerine Yumuşak Davranması

Geleneksel hadis eğitim öğretim âdâbında; rıfk, hilm, yumuşak davranma ve affedici olma (tolerans) gibi özelliklerin hadis öğreticisinde mutlaka bulunması gerektiğine inanılmıştır. Nitekim konuyla ilgili Ebû Hureyre'nin (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti nakledilir: "Allah Refîk'tir, rıfkı sever, sertliğe vermediğini -mükafaatı- rıfka verir."⁴⁹

Zira anlatanın sevilmediği bir durumda anlatılanın da sevilme ihtimali oldukça düşüktür. İnsanlarla iletişimde belki de en önemli husus, iletişime geçilecek kişiyle ortak yön bulmadır. İnsanlar karşıdaki kişiyle ne kadar çok ortak payda kurabilirlerse o denli sağlıklı bir iletişim oluşmaktadır. Hadis öğreticisi ile öğrenci arasında da selamlaşma, merhabalaşma, yumuşak üslup kullanma vb. davranışlar öğrencide hocaya karşı güven oluşmasını sağlayacak, öğrenci sevdiği ve güvendiği kişinin anlattıklarını önemseyecek ve kavramaya çalışacaktır. Öğrenciyle karşılaşma anında kullanılacak ilk iletişim cümlelerine örnek olarak Avn b. Ebî Cuheyfe babasından şu rivayeti nakletmiştir: "Ben ve Benî Âmir'den bir kişi Allah Rasûlü'nün (sav) yanına gittik. Allah Rasûlü (sav),

⁴⁷ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, Mâce el-Kazvîni, *Es-Sünen*, Müessesetü'r-Risale Nâşirûn, Dimaşk 1430/2009, *Sünne* 22, (hn. 247, 248).

⁴⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 802.

⁴⁹ Ebû Dâvud, *Edeb* 11, (hn. 4807); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXVII, s. 360.

'Merhaba, siz ikiniz bendensiniz,' buyurdu."⁵⁰

Yine Hasan b. Sâlih'in, Ebû Hârun'dan nakli şöyledir: Biz Ebû Sâid el-Hudrî'nin yanına geldiğimizde, O: "Allah Rasûlü'nün (sav) vasiyeti olarak 'merhaba' derdi."⁵¹

Aynı şekilde Ebû Ya'lâ el-Minkarî, el-Esmaî'den şu nakilde bulunmuştur: "Bir a'râbî şöyle der: "Sözü yumuşak olanla muhabbet vaciptir."⁵²

Kibirli bir edayla değil de öğrencilerine karşı son derece mütevazî olması hadis öğreticisinden beklenen en önemli hususiyetlerden bir tanesidir. Hocanın talebesine talebenin de hocasına tevazu göstermesiyle alakalı el-Hatîb Ebû Hureyre'nin (ra) Hz. Peygamber'den (sav) şu rivayetini nakletmiştir: "Kendisinden ilim öğrendiklerinize karşı saygılı -tevazu sahibi- olun. Kendilerine öğrettiklerinize karşı da tevazu sahibi olun. Despot muallimler gibi olmayın."⁵³

Benzer bir misal de Ebu'd-Derdâ'nın (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayetidir: Allah Rasûlü (sav) şöyle buyurmuştur: "Kime rıfk 'yumuşak huyluluk' verilmişse ona hayırdan bir hisse verilmiştir. Kim 'rıfk'tan mahrum bırakılmışsa, hayırdan mahrum bırakılmıştır."⁵⁴

Aynı şekilde Sâid b. Ebî'l-Behterî et-Tâifî, Ebû Kebşe el-Enmârî'nin Allah Rasûlü'nden (sav) şu hadisini nakleder: "Mal sadakayla eksilmez. Bir kimse tevazu gösterirse, Allah (cc.) onu yükseltir."⁵⁵

Amaçları hadisi olabildiğince geniş kitlelere ulaştırmak olan muhaddisler, ilimlerine rağmen asla mütekebbir olmamışlardır. Aksine öğrencinin derse gelmediği zamanlarda öğretmek için onun ayağına gitmeyi fazilet olarak görmüşlerdir. Ahmed b. Saîd ed-Darimî, Ebû Âsım'ı hadis ehli için şöyle derken işittim, diyor: "Onlar bize gelmezlerse biz onlara gideriz."⁵⁶

Kadim hadis eğitim öğretim âdâbına göre hadis öğreticisi, öğrencilerine hitabında latif üslubu seçmelidir. Hz. Ali'nin (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti bu üslubun nasıl olması gerektiğine örnek teşkil

⁵⁰ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 805.

⁵¹ İbn Abdülber, el-Kurtubî, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlih*, Dâru İbni'l-Cevzî, es-Suudiyye 1414/1994, c. I, s. 578.

⁵² el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 808.

⁵³ Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, c. I, s. 203, (hn. 3381).

⁵⁴ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Yasir Hasan, İzzeddin Dallî, Ammad et-Teyyar, Müessesetü'r-Risâle, Şam 1432/2011, *Birr* 66, (hn. 2013); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, ys. 1421/2001, c. 45, s. 535; aynı minvalde Cerir b. Abdullah'ın rivayetiyle alakalı bk. Müslim, *Birr* 74-75; İbn Mâce, *Edeb* 9, (hn. 3687).

⁵⁵ Müslim, b. Haccâc, el-Kuşeyrî en-Neysabûrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, Yasir Hasan, İzzeddin Dallî, Ammad et-Teyyar, Nâşirûn, Dimaşk 1433/2012, *Birr* 69.

⁵⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 818.

etmektedir: "Kim hoş bir sözle veya meclisini ona ikram etmek suretiyle Müslüman kardeşine taltifte bulunursa, bu halde olmaya devam ettiği müddetçe Allah'ın (cc) kendisine uzatmış olduğu rahmet gölgesinde olmaya devam eder."⁵⁷

Yine Ömer b. Ebî Seleme diyor ki, Allah Rasûlü'nün (sav) yanına girdim. Bana; "Otur yavrucuğum." diyerek nezaket gösterdiler.⁵⁸

Netice itibariyle yumuşak başlılık ilmin süsü olarak kabul edilmiştir. Muhammed b. Abdurrahman'ın, Süleymân b. Harb'den: "Bu ilmin süsü, ehlinin hilm sahibi olmasıdır."⁵⁹ Şeklindeki nakli de hadis öğreticisinin hilm sahibi olması gerektiğinin altını çizmektedir.

2.6. Öğrencileriyle Beraber Kendi Ahlakını da Güzelleştirmesi

Hadis öğretiminde öğreticinin sahip olması gereken özelliklerden birisi de ahlak bakımından öğrencilerine model olmasıdır. Zira hadis öğreticisi, öğrencilerinden güzel ahlaklı olmalarını beklemeli onları bu yönde eğitmeli, bundan önce kendisini ahlâken güzelleştirip öğrencilerine güzel ahlakıyla da örnek olmalıdır. Nitekim Ebû'd-Derdâ (ra) Allah Rasûlü'nün (sav) şöyle buyurduğunu nakleder: "Kıyamet gününde mîzana güzel ahlaktan daha ağır bir sevap konulmaz."⁶⁰

Öte yandan güzel ahlaklı bir hadis öğreticisi bütün öğrencilerine ahlaklı davranmalıdır. Öğrencisi hata etse bile ona karşı kırıcı olmamalıdır. Konuyla ilgili Hz. Enes'in (ra) Hz. Muhammed (sav) hakkında söylediği şu sözler, güzel ahlakın muhatapta bıraktığı kalıcı tesiri anlamamıza yardımcı olacaktır. O şöyle demiştir: "Hz. Peygamber'e (sav) on yıl hizmet ettim. Bana öf bile demedi. Yaptığım bir şeyden dolayı niçin şöyle şöyle yaptın. Yapmadığım bir şeyden dolayı da şöyle şöyle yapsaydın ya! Dahi demedi."⁶¹

Aynı şekilde Üsâme b. Şerîk, Allah Rasûlü'nün (sav) şöyle dediğini nakleder: "Allah Rasûlü'ne (sav) insanlara verilen en hayırlı şey nedir, diye soruldu. O, güzel ahlaktır, buyurdu."⁶²

Yine İbn Zekkûyeh, Utbî'den O da babasından Hz. Ali' den şu rivayeti nakletmişlerdir. O şöyle demiştir: "Ey ilim tâlibi, muhakkak ki ilim birçok faziletleri barındırır. Onun başı tevazudur, gözleri hasedden uzak olmaktır,

⁵⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 950.

⁵⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 951; Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde sözkonusu rivayet (ادن يا بني) lafzı ile geçmektedir. bk. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXVI, s. 257.

⁵⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 823.

⁶⁰ Tirmizî, *Birr* 61, (hn. 2003).

⁶¹ Müslim, *Fedâil* 51; Ebû Dâvud, *Edeb* 1, (hn. 4773).

⁶² Tirmizî, *Birr* 61, (hn. 2120); Ebû Dâvud, *Edeb* 8, (hn. 4799); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XIX, s. 36.

kulakları anlayıştır, dili doğrudur, hafızası araştırmaktır, kalbi hüsnü niyettir, akli eşyayı ve vacibi bilmektir, eli rahmettir, ayakları ulemâyı ziyarettir, himmeti selâmet, hikmeti vera' dır. Sonu kurtuluştur, başı afiyettir, biniti vefâdır, silahı yumuşak sözdür, kılıcı rızadır, yayı halkadır, ordusu ulemaya yakın olmaktır, serveti edeptir, hazinesi günahlardan kaçınmaktır, azığı ma'rûftur, suyu barıştır, delîli hidayettir, yoldaşı salihlerle sohbetir."⁶³

Güzel ahlaklı olmanın göstergelerinden birisi de hadis öğreticisinin sözlerinde ve davranışlarında daima doğru olması ve talebelerine doğruluğuyla da örnek olmasıdır.

Abdullah b. Mes'ûd'un (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti doğruluğun ne kadar önemli olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır: "Doğruluk iyiliktir. İyilik cennete götürür. Kul doğru söyleye söyleye Allah katında doğrulardan yazılır..."⁶⁴

Abdurrahman b. Mehdî'nin: "Bir kişi hadis konusunda yalan bir hususa yeltense Allah (cc) onun değerini alçaltır."⁶⁵ Şeklindeki sözü hadis öğreticisinin sözlerinde ve davranışlarında ahlaklı olmasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

2.7. Öğretirken Maddi Beklenti İçerisinde Olmaması

Geleneksel hadis eğitim öğretim âdâbına göre ilim ehli, geçici dünya malına tamah ederek maddi beklenti içerisinde olmamalı. Özellikle hadis öğreticisi bu ilmi öğretme de Allah'ın (cc) rızasını gözetmelidir. Bu hususla alakalı Mücâhid, Ömer b. Hattâb'ın şu sözünü rivayet etmiştir: "Ey ilim ve Kur'an ehli, ilim ve Kur'an için ücret almayın. Bu geçici menfaat sizi cennete girme noktasında geri bırakır."⁶⁶

Aynı şekilde İbn Uyeyne, Cerir hakkında şunları söylemiştir: "İbn Şübrüme'nin senin hakkındaki şu sözünü duyduğumdan bu yana seni severim. (İbn Şübrüme) dedi ki: 'Her ay yüz'e⁶⁷ seni ücretle tuttum'. Ben de ona dedim ki, 'Bu ücret senin malından mı? Yoksa Müslümanların mallarından mı?' O, Müslümanların mallarından deyince, ben de ona, benim o paraya ihtiyacım yoktur dedim."⁶⁸

Görüldüğü üzere sahip oldukları ilimle Allah'ın rızasını kazanmayı

⁶³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 45.

⁶⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. el-Mugîra el-Cû'fî, *el-Câmiu'l-Müsne'd es-Sâhîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûli'llahi sallallahu aleyhi vesellem ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1401/1981, Edeb 69, (hn. 6094); Müslim, *Birr* 103-104-105.

⁶⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1012.

⁶⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, c. I, s. 561.

⁶⁷ Burada yüz ifadesi parasal miktar anlamında kullanılmıştır.

⁶⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, 840.

amaçlayan selef ulemâ, buna mâni olabilecek her menfaati reddetmiştir. Kendilerinden ilim öğrenmeye gelenlerin hediyelerini dahi kabul etmeme cihetine gitmiştir. Evzâî (ö. 157/774) ve öğrencileri arasında geçen bir hadiseyi Ca'fer b. Muhammed b. İsa b. Nûh, Muhammed b. İsa b. et-Tabbâh'tan şu şekilde naklediyor: "hadis talebeleri (Ashâbü'l-Hadis)⁶⁹ Evzâî'ye bir hediye vermişlerdi. Evzâî, kendisinden hadis dinlemek için toplandıkları bir sırada onlara şöyle dedi: Serbestsiniz, dilerseviz hediyenizi kabul edeyim ve bundan sonra size hadis rivayet etmeyeyim. İsterseniz size hadis rivayetine devam edeyim, hediyenizi geri vereyim."⁷⁰

Hatta muhaddislerden bazıları gerek sultanlardan gerekse başkalarından hediye kabul etmediklerini ilan ederek bu tür kişilerden kendilerine hediye gelmesine mâni olmaya çalışmışlardır. Bu konuya dair Mukâtil b. Sâlih el-Horasânî Mekke'de başından geçen şu hâdiseyi naklediyor: "Hammad b. Seleme'nin yanına girdim. Evinde üzerinde oturduğu hasırdan başka bir şey yoktu. Okuduğu bir mushafı, kendindeki bilgileri koyduğu bir torbası ve abdest aldığı bir kabı vardı. Beraber oturuyorken, bir kişi kapıya vurdu. Hammad küçük kıza; "Bak bakalım kapıdaki kim?" dedi. Kız çocuğu, Muhammed b. Süleyman'ın elçisi, dedi. (Hammad) söyle içeri gelsin, deyince elçi içeri girdi ve selam verip elindeki notu ona ilettili. Notta şöyle yazıyordu: "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla, Muhammed b. Süleyman'dan Hammad b. Seleme'ye", İmdi, Allah (cc) seni, taat ehlini ve dostlarını sabahlattığı şeyle sabaha ulaştırsın. Bir hadise meydana geldi. Biz de bunun hakkında sormak için sana geldik. (Hammad b. Seleme) Oradaki küçük kız çocuğa, evladım divitimi getir, dedi. Sonra bana dedi ki: Kitabı çevir ve yaz. İmdi Allah (cc) seni de taat ehlini ve dostlarını sabahlattığı şeyle sabaha ulaştırsın. Biz öyle âlimler gördük ki onlar hiç kimseye gitmezler. Bir sorun ortaya çıkınca, sana da malum olduğu üzere, bize gelir sorarlardı. Bana geleceksen tek başına gel, atlarınla ve ayaklarınla gelme⁷¹. Sana değil kendi nefsim'e nasihat ediyorum vesselâm. (Râvi devamla şöyle diyor:) Ben Hammad'ın yanında otururken birisi kapıyı çaldı. Hammad b. Seleme, Yavrucuğum! Çık bir bakıver kimmiş o, dedi. Çocuk, Muhammed b. Süleyman deyince, söyle ona tek başına içeri girsin, dedi. Muhammed b. Süleyman içeri girdi. Selam verdi. Sonra huzuruna oturdu ve bana ne oluyor ki sana baktığım zaman ürperiyorum, dedi. Hammad b. Seleme dedi ki: Sâbit el Bünânî'nin Enes b. Mâlik'ten şu naklini işittim: O şöyle dedi: Allah Rasûlü (sav), Âlim ilmiyle Allah'ın (cc) rızasını murâd ederse, her şey ona

⁶⁹ Hadis talebeleri ifadesinden her yaş gurubundan hadisle meşgul olan kişiler kastedilmektedir.

⁷⁰ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 832.

⁷¹ Anladığımız kadariyle Hammad b. Seleme, Muhammed b. Süleyman'ın, ilim ehlinin yanına bizzat gitmeyip, adamlarını elçi olarak göndermesini eleştiriyor.

karşı huşu hisseder, ilmiyle hazineler biriktirmek isterse, kendisi her şeyden korkar⁷², buyurmuştur. Bunun üzerine Muhammed b. Süleyman öğrenmek istediği mirasla alakalı sorusunun cevabını öğrenir, dua edip huzurdan ayrılır.⁷³

Öyle anlaşılıyor ki muhaddisler var olan servetlerini artırmak bir yana yiyecek ekmekleri, giyinecekleri elbiseleri olmasa bile yine de müstağnî davranmışlardır. Nitekim Ebû Ca'fer Muhammed b. Saîd el-Müzekkir, Zekeriyya b. Delviyye'den şu nakilde bulunur: "Tâhir b. Abdullah b. Tâhir (ö. 248/861)⁷⁴ Muhammed b. Râfi'e (ö. 245/859)⁷⁵ elçisi vasıtasıyla beş bin dirhem göndermiştir. Elçi ikinci namazından sonra onun yanına girdiğinde o turpla ekmek yiyordu. Para kesesini onun önüne koydu ve bunu ailene infak etmen için, Emir Tâhir gönderdi dedi. Muhammed b. Râfi': "Al al onlara ihtiyacım yok, zira güneş ufuk çizgisine ulaştı. Bir saat sonra batacak. Ben sekseni aşım. Daha ne zamana kadar yaşayacağım" diyerek gönderilen malı geri çevirdi. Onu kabul etmedi. Elçi paraları aldı ve gitti. İbn Râfi'in oğlu babasının yanına girdi ve "Ey babacığım! Bizim bu gecelik ekmekten başka yiyeceğimiz yok. Niçin kabul etmedin" dedi. Zekeriyya diyor ki: "Oğlunun elçinin peşinden gidip paraları isteyeceğinden korktuğu için er-Râfi' arkadaşlarını o elçinin arkasından gönderip, paraları sahibine sâlimen teslim etmesini söylemelerini tembih etti. Muhammed b. Râfi' çoğu zaman kışın kışlık elbise yerine geceleyin üzerine örttüğü battaniyeyle yanımıza çıkardı."⁷⁶ Buna rağmen, başkasından gelecek yardımları kabul etmezdi. Öyle anlaşılıyor ki muhaddislerin bu hassasiyeti, onları maddi beklenti şöyle dursun, kendilerinden hadis dinleyen herhangi bir kişiden bir şey talep etmeyi dahi hoş karşılamamaya kadar götürmüştür. Bir başka örnek ise Hasan b. er-Rebi' el-Bûrâyî'nin şu naklidir: "Abdullah b. İdris'in yanında idim. Kalktığımda, bana, 'üşnân'ın⁷⁷ fiyatını bir sor dedi. Yürümeye başladığımda beni çağırdı ve sorma dedi. Sen benden hadis yazıyorsun, benden hadis dinleyen birisine bir iş gördürmekten hoşlanmam diyerek

⁷² Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, c. II, s. 349, (hn. 5657).

⁷³ Rivayetin devamı için bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 837.

⁷⁴ Tâhir b. Abdullah b. Tâhir el-Hüseyn el-Hazzâî, babası Abdullah b. Tâhir'in vefatından sonra Horosan Valiliği'ni üstlenmiştir. On sekiz yıl valilik görevini sürdürmüştür. h. 248 yılında vefat etmiştir.

⁷⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Râfi'el-Kuşeyrî, hâfızdır. 245/859 yılında vefat etmiştir. bk. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî, el-Fârikî, ed-Dimaşkî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, thk. Zekeriyye Umeyrât, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998, c. II, s.72.

⁷⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 844.

⁷⁷ Kıyılarda yetişen dikenli ot, çöven anlamındadır, bk. Fîrûzabâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-Muhîr*, thk. Muhammed Nuaym el-'Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1426/2005, 652.

istegiinden vazgeçti.”⁷⁸

Yine Cerîr b. Abdulhumejd Hamza ez-Ziyât’ın bu hususla alakalı tutumunu şu şekilde naklediyor: Hamza ez-Ziyât bize uğradı. Ardından su istedi ve oturdu. Ben de eve girdim. Kendisine su vermek istediğimde bana baktı ve “Sen o değil misin?” dedi. Evet, dedim. Bize hadis kiraati için mi geliyordun, deyince evet, dedim. Suyu almadı, içmekten itina etti, kalktı ve gitti⁷⁹.

Diğer taraftan geleneksel hadis eğitim öğretim anlayışında ilmin ve âlimin izzetini koruma adına ilim öğrenmek için ulemânın yanına gitmenin uygun olduğu, âlimleri talebelerin ayağına çağırmanın doğru olmadığı görüşü benimsenmiştir. Mâlik b. Enes’in Zührî’den nakli şu şekildedir: “Âlim’in ilmi talebenin ayağına götürmesi, ilim için zillettir.”⁸⁰ Bunun yanında el-Hatîb, Süfyan es-Sevrî’nin İbrâhim b. Ethem ile aynı şeyi yaptıklarını belirterek ilim ehlinin tevazu için fazilet sahibi kişilerin yanlarına gitmelerinde bir sakınca olmadığına dikkat çeker ve İbn Hubeyk’in, Abdullah b. Abdirrahman’dan: “İbrâhim b. Ethem, Süfyan’a gel de bana hadis tahdis et şeklinde bir haber göndermiştir. İbrâhim’e: sana hadis tahdis etmesi için (Süfyan’a) haber mi gönderiyorsun, denilince O, tevâzusunu öğrenmek için böyle yaptım, demiştir. Râvi diyor ki, (Süfyan) geldi ve ona hadis rivayetinde bulundu.”⁸¹ Şeklindeki rivayetini delil getirir.

2.8. Kılık Kıyafetine ve Beden Temizliğine Dikkat Etmesi

Hadis öğreticisinin, Allah’ın (cc) rızasını kazanmak için uğraşması, ahlakını güzelleştirmesi, yaşlı hocalara ve marifet ehline hürmet etmesi, öğrencilerine güzel muamelede bulunması gibi özelliklere sahip olmasının yanında geleneksel hadis eğitim öğretim anlayışına göre, görünüşüne ve temizliğine de dikkat etmesi gerekir. Güzel koku sürüp temiz giyinme ile alakalı Âmir b. Saîd, babasından O’da Allah Rasûlü’nden (sav) şu rivayeti nakletmiştir: “Allah güzeldir, güzel kokuyu sever. Temizdir, temizliği sever. Kerîm’dir, keremi sever. Cömerttir, cömertliği sever.”⁸²

Aynı şekilde İbn Abbas (ra) Allah Rasûlü’nden (sav) şu hadisi nakletmiştir: Bir adam Nebî’ye (sav) ben güzelliği severim, kırbacımın askısına varıncaya kadar her şeyimin güzel olmasını isterim deyince, Allah Rasûlü (sav) O kişiye, ‘hakkı zayi etmediğin, insanları hor görmediğin müddetçe güzellik

⁷⁸ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 846.

⁷⁹ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Acâc el-Hatîb, 856.

⁸⁰ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 849.

⁸¹ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 852.

⁸² Tirmîzi, *İsti’zân* 75, (hn. 3007).

iyidir, Allah güzeldir, güzelliği sever' buyurmuştur⁸³.

Şu halde hadis öğreticisi rivayete başlamadan önce ilmî hazırlığının yanında bedenen ve rûhen de hadis tahdisine hazırlık yapması gerekmektedir. El-Hatîb'e göre hadis öğreticisinin dikkat etmesi gereken kişisel bakımlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.8.1. Diş Temizliğine Dikkat Etmesi

İslâm, müntesiplerinin her yönüyle temiz olmalarını istemektedir. Zira temizlik imanın en önemli tezahürlerinden kabul edilmiştir. Özellikle diş temizliğine önem veren Allah Rasûlü (sav), Müslümanlara dişlerini temiz tutmalarını öğütlemiştir. Fıtratın gereği kabul edilen⁸⁴ diş temizliği gerek Kur'ân-ı Kerim tilavetinden önce gerekse hadis rivayetinden önce ulemâ arasında âdâp haline gelmiştir.

Konuyla alakalı İbn Abbas'ın (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) rivayeti şöyledir: "Dişleri misvaklamakla emrolundum. O kadar ki, misvak hakkında ayet inecek zannettim (veya ayet inmesinden korktum)."⁸⁵

Yine İbn Abbas (ra) Allah Rasûlü'nden (sav): "Misvak kullanın. Bana sararmış dişlerle gelmeyin. Ümmetime meşakkat olmasından emin olsaydım, her namaz anında misvakı emrederdim."⁸⁶ Hadisini nakletmiştir. Örnek olarak serdedilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere diş temizliği bütün Müslümanların en başta da hadis öğreticisinin özen göstermesi gereken hususlardandır.

2.8.2. Tırnaklarını Kısa Tutması

Beden temizliği arasında tırnak temizliği önemlidir. Ahlakıyla talebelerine model olması gereken hadis öğreticisi, kişisel temizliğiyle de model olması gerekmektedir. Selef ulema, imkânların kıt olduğu kendi dönemlerinde asgarî temizlik miktarını kitaplarında zikrederek İslam Topluluklarının asırlardan bu yana rûhen ve bedenen temiz olmalarına ışık tutmuşlardır.

El-Hatîb, *el-Câmi'* adlı eserinde "Muhaddisin görünüşünü düzeltmesi ve rivayet anında temiz ve bakımlı olması" şeklinde başlığını koyduğu yirmi birinci bâbda alt fasıllar açarak bu hususlara ayrı ayrı değinmiştir. Serdedilen

⁸³ Müslim rivayetin benzerini Kitâbu'l-İmân da "Bâbu Tahrîmi'l-Kibri ve Beyânihi" de zikretmiştir. Müslim, *Kitâbü'l-İmân* 147; Tirmîzi'de, hemen hemen aynı lafızlarla bu rivayeti zikretmiştir. bk. Tirmîzi, *Birr* 60, (hn. 2117).

⁸⁴ Müslim, *Tahare* 16, (hn. 604), Ebû Dâvud, *Tahâre* 28, (hn. 53).

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 15.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXV, s. 389.

örneklerden birisi Câbir b. Abdullah'ın (ra) tırnakların kısa tutulmasıyla alakalı Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayetidir: "Allah Rasûlü (sav), sakallarınızı hilalleyin, tırnaklarınızı kısa tutun, şeytan etle tırnak arasında dolaşır buyurdu."⁸⁷

Aynı şekilde Süleyman b. Ferrûh'un, Ebû Eyyub el-Ensârî'den naklettiği rivayete göre, bir kişi Allah Rasûlü'ne (sav) geldi ve göğün haberleri hakkında sorular sordu. Allah Rasûlü (sav) o kişiye, bana göğün haberleri hakkında soru soruyorsun. Tırnaklarını kuş tırnağı gibi uzatıyorsun, orada kirler ve pislik birikmez mi⁸⁸, demek suretiyle uzun tırnakların kirlere ve pisliğe uygun mahaller olduğunu belirtmiş ve bu durumu hoş karşılamadığını göstermiştir. Netice itibarıyla hem hadis öğreticisinin hem de hadis talebesinin örnek olarak verilen hadislerde belirtilen hususlara riayet etmeleri yerinde bir davranış olacaktır.

2.8.3. Bıyıklarının Kısaltması

Geleneksel hadis eğitim öğretim âdâbında hadis öğreticisinin bıyıklarının kısa tutulmasının gerekliliğine inanılmaktadır. El-Hatîb *el-Câmi'*nde, konuyla alakalı hadislerden hareketle tırnakların ve bıyıkların kısaltılması için en uzun müddetin kırk gün olduğunu belirtir⁸⁹ ve kırk günden fazla tırnakların ve bıyıkların uzatılmasının caiz olmadığını ifade eder⁹⁰. O dönemin şartlarını dikkate aldığımızda konulan ölçünün mâkul olduğu ortaya çıkar. Kanaatimizce bu görüş kırk güne kadar beklensin anlamında anlaşılmalıdır. Herhangi bir sebeple kesilemiyorsa, bu süreden fazla beklenilmemesi şeklinde anlamak daha doğru olur.

Bıyıkların kısa tutulmasıyla alakalı Abdullah b. Ömer'in (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) rivayeti şöyledir: "Muhakkak ki Allah Rasûlü (sav) bıyıkların kısa tutulmasını, sakalın uzatılmasını emretmiştir."⁹¹

Aynı şekilde Zeyd b. Erkam (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) bu hususla alakalı şu rivayeti nakletmiştir: "Bıyıklarının kısaltmayan bizden değildir."⁹²

Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de bıyık hakkında hüküm bulunmamaktadır. Hadis kaynaklarında ise sakal ve bıyıkla ilgili muhtelif rivayetler yer almaktadır. Hadisi şerifteki "bizden değildir" ifadesi, bizim sünnetimize uygun bir davranış değildir, şeklinde anlaşılabilir. Bıyığı kısaltma (taksir), traş etme (halk) konusunda hangisinin daha faziletli olduğu hususu

⁸⁷ Suyûtî, *Camîu's-Sagîr*, 3941.

⁸⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 561.

⁸⁹ bk. Müslim, *Tahâre* 51.

⁹⁰ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 375.

⁹¹ Müslim, *Tahâre* 52; Buhârî, *Libas* 65, (hn. 5893); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VIII, s. 279.

⁹² Tirmîzi, *İsti'zân* 50, (hn. 2965).

tartışılmıştır. Konu üzerindeki görüş ayrılıkları ilgili rivayetlerin yorumlanmasındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Zira hadisi şeriflerde hem kısaltma hem de tıraş etme istenilmektedir. Bunun yanında Hanefiler savaşa katılan askerlerin daha heybetli gözükmeleri için bıyıklarını uzatmalarının uygun olacağı kanaatindedirler⁹³. Netice itibarıyla hadis öğreticisi öğretmiş olduğu hadisler ışığında bıyığının uzunluğuna ve şekline de dikkat etmelidir.

2.8.4. Saç Bakımına Dikkat Etmesi

Allah Rasûlü'nün (sav) hadisleriyle meşgul olan hadis öğreticisinin saçının düzgün olması gerektiğine dikkat çeken el-Hatîb, bu hususla alakalı iki rivayetle yetinmiştir. Bunlardan ilki, Câbir b. Abdullah'ın (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) şu naklidir. Allah Rasûlü (sav) saçı dağınık bir kişiye baktı ve şöyle buyurdu: "Sizden birinize ne oluyor da özünü değiştiriyor."⁹⁴

Yine Câbir b. Abdullah'tan (ra) gelen bir rivayete göre, Resûlullah (sav) saçı dağınık bir kişi gördü ve : "Şu kişi saçını düzelterek bir şey bulamamış mı,"⁹⁵ buyurdu. Bu ve benzeri rivayetlerden, saçların temiz ve bakımlı olmasının fitrata uygun bir davranış olduğu ve muhaddisin saç bakımına dikkat etmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

2.8.5. Elbise Temizliğine Dikkat Etmesi

İslam Geleneğinde birçok ibadetin başlangıcında manevi temizlikten önce maddi temizliğin emredildiği malumdur. Cemaatle namaza gelirken soğan ve sarımsak yenilmemesinin tavsiye edilmesi, özellikle cuma ve bayram namazlarından önce gusül abdesti almanın, temiz ve güzel elbiselerin giyilip güzel koku sürülmesinin mubah oluşu, ruh temizliğinin yanında beden temizliğinin de İslam Dini tarafından önemsendiğinin en bariz göstergelerindedir. Bu emirlerin geldiği dönemi ve toplum yapısını göz önünde bulundurduğumuzda konuyu objektif olarak değerlendirme şansına sahip olacağız. Kirlenen elbiselerin hemen temizlenmesi, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması, saçların bakımlı ve düzenli olması gibi hususlar bir temizlik prensibi olarak ilk dönem kaynaklardan itibaren zikredilegelmiştir. Elbisesi kirlî ve saçları dağınık bir kişiye Allah Rasûlü'nün (sav) tepkisini Câbir (ra) şu rivayetle naklediyor: "Resûlullah (sav) bize misafir olarak geldi. Saçları

⁹³ Yaran, Rahmi, "Bıyık", *DİA*, VI, s. 115.

⁹⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 867.

⁹⁵ Ebû Dâvud, *Libâs* 17, (hn. 4062); İbnü'l-Esîr, Meccüddîn Ebu's-Saadât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiu'l Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdulkâdir el-Arnaût, Mektebetü'l-Halvânî, ys. 1390/1970, c. IV, s. 793.

dağınık bir kişi gördü ve şuna ne oluyor, elbisesini yıkayacak su saçlarını düzelterek bir şey bulamıyor mu?"⁹⁶

Hadis öğreticisinin vera sahibi olmasının yanında güzel giyimli olması da gerekmektedir. Nitekim Yahya b. Muhammed eş-Şehîd şöyle diyor: "Yahya b. Yahya⁹⁷'dan daha vera sahibi muhaddis görmedim. Ondan daha güzel giyineni de görmedim."⁹⁸

Bunun yanısıra elbise giyiminde beyaz rengi seçmenin mübah olduğunu belirten el-Hatîb, Semure b. Cundeb'in (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayetini nakleder. Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Şu beyaz elbiseleri giyinin. Beyaz elbiseler daha temiz ve daha güzeldir. Ölülerinizi de onunla kefenleyin."⁹⁹

Öte yandan yenisini almaya güç yetiren muhaddisin eski elbiseleri giyinmesi de hoş karşılanmamıştır. Yeni elbise nimetin kişinin üzerindeki tezahürü olarak kabul edilmiştir. Bu hususla alakalı Ebu'l-Ahvas, babasından rivayeti şu şekildedir: "Bir gün kötü bir elbiseyle Nebî sallallâhualeyhi vesellemın yanına geldim. Bana, senin malın mülkün yok mudur, dedi. Ben, evet var, dedim. Onlar nelerdir, buyurdular. Ben de: Allah (cc) bana develer, koyunlar, atlar, köleler verdi dedim. Allah Rasûlü (sav) mademki Allah (cc) sana bunca malı verdi o halde, Allah'ın nimetinin eseri ve kerâmeti üzerinde görülsün dedi."¹⁰⁰

Diğer taraftan giyilemeyecek derecedeki yırtık elbiseleri ya da israf derecesinde çok gösterişli giyinme mekruh sayılmıştır. Bu husustaki itidali gösteren bir rivayeti Hârûn b. Kenâne, Hz. Peygamber'den (sav) şöyle naklediyor: "Allah Rasûlü (sav) iki türlü nâmdan nehyetmiştir. Birincisi, bütün dikkatleri üzerine çeken çok güzel elbise, ikincisi eski ve demodeliğiyle dikkatleri çeken kötü elbise."¹⁰¹

2.9. Güzel Koku Sürünmesi

Vücut ve beden temizliğine dikkat eden hadis öğreticisinin güzel koku kullanması hoş bir davranış olarak kabul edilmiştir. Nitekim rivayete göre Enes

⁹⁶ Ebû Dâvud, *Libas* 17, (hn. 4062).

⁹⁷ Yahya b. Yahya b. Bekr b. Abdurrahmân et-Temimî, Ebû Zekeriyâ en-Nisabûrî. bk. İbn Hacer, Ebû'l- Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzib*, Te'lif Şuayb el-Arnaût, Dimaşk 1432/2011, 7668.

⁹⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 880.

⁹⁹ Tirmizî, *Cenâiz* 18, (hn. 1015); Ebû Dâvud, *Tip* 14, (hn. 3878). İbn Mâce, *Cenâiz* 12, (hn. 1472).

¹⁰⁰ Tirmizî, *Birr* 26, (hn. 2124); Ebû Dâvud, *Libas* 17, (hn. 4063); Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünen*, şrh. Celâleddin es-Suyûtî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1401/1981, Zînet 82, (hn. 5294).

¹⁰¹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 884.

b. Mâlik (ra): "Biz Nebî'nin (sav) evinden mescide çıkışını güzel kokudan bilirdik,"¹⁰² demiştir.

Ebû Şeybe Dâvud b. İbrahim b. Rûzibe şöyle demiştir: "Ömer b. Ebân bizim huzurumuza çıkardı. Bizim yanımıza güzel kokulu, güzel giyimli olduğu halde gelirdi. Horasan ehli onu güzel kokusundan dolayı 'müşküdüne' diye isimlendirirlerdi. Ebû Bekir, 'müşküdüne' onların dilinde 'misk kabı' anlamına gelmektedir"¹⁰³.

2.10. Aynaya Bakıp Kendisine Çeki-Düzen Vermesi

Öğrencilerinin huzuruna çıkacak hadis öğreticisinin aynaya bakıp kendisine düzen vermesinin güzel bir davranış olduğunu bildiren el-Hatîb, bu hususla alakalı Hz. Âişe'den (r. anhâ) şu rivayeti nakletmiştir: "Allah Rasûlü (sav), içerisinde su olan küçük bakırdan bir kap gördü. İçine baktı, başını, saçlarını ve yüzünü süzdü." Âişe (r. anhâ) diyor ki, "Allah Rasûlü'ne (sav) bunu sordum bana şöyle cevap verdi. Bir kişi arkadaşlarının huzuruna çıkacağı zaman kendisine çekidüzen versin. Allah (cc) güzeldir. Güzelliği sever."¹⁰⁴

Dış görünüşteki tertip düzen önemlidir. Bununla birlikte aynaya bakma şükür vesilesi kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in (sav) aynaya baktığı zaman yüz gibi noksansız ve çok güzel bir nimeti kendisi için yaratması, kendisini Müslümanlardan kılmasından dolayı Allah'a (cc) hamd etmesi mü'minlere de nimetlerin kadrini bilmeyi öğretmeyi amaçlamaktadır¹⁰⁵. Aynaya bakma aynı zamanda bir nefis muhasebesine de vesile kılınmıştır. Söz konusu hususla alakalı Muhammed b. Câfer el-Harâitî, hukemâdan şu sözü duyduğunu nakleder: "Akıllı insan her gün aynaya bakar. Eğer cemâli güzelse bu güzelliğe çirkin bir fiil işleyerek hâlel getirmemeye çalışır. Eğer cemâli güzel değilse, çirkin bir fiil işleyip de iki olumsuzluğu bir araya getirmez."¹⁰⁶

2.11. Hal ve Hareketlerinde Mu'tedil Olması

Geleneksel hadis öğretim adabında giyim kuşam, fiziki görünüş, hal ve hareketler bir bütün olarak görülmüş ve hadis öğreticisinin bu hususların tamamına dikkat etmesi istenmiştir. Yani mazrufun mükemmelliğinin yanında zarfın da mükemmel olması istenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) toplum

¹⁰² Muhakkikler bu rivayeti aynı lafızla bulamadıklarını, benzer lafızla değişik kaynaklarda geçtiğini belirtmişlerdir. bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, c. I, s. 611, 2. Dipnot; el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 388, 3. Dipnot.

¹⁰³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 906.

¹⁰⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 907.

¹⁰⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 908.

¹⁰⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 909.

hayatının her alanıyla ilgilenmiştir. Öyleki ayakkabının nasıl giyilmesi gerektiğinden tutun¹⁰⁷ iki kişi yürürken konumlarının nasıl olması gerektiğine kadar her şeyi bizzat kendisi topluma uygulayarak öğretmiştir. Örneğin Abdullah b. Sercis Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti nakletmiştir: "Acele etmeme, orta halli olma (mu'tedil), güzel görünüş nübüvvetin yirmi dört cüz'ünden bir cüzdür."¹⁰⁸

Diğer yandan el-Hatîb, başkalarıyla yürürken kişinin yanındakini arkasından yürütmemesi gerektiğini bunda, önden giden için fitne, arkadan gelen için zillet olduğunu belirtir.¹⁰⁹ Hz. Peygamber'in (sav) bu hususla ilgili tavrını İbn Ömer babasından şu rivayetle nakleder: "Resûlullah'ı (sav) yaslanarak yerken görmedim. Peşinden iki kişinin O'nun izine bastığını da görmedim."¹¹⁰

Yine İbn Abbas (ra) Allah Rasûlü'yle (sav) yürümelerini şöyle anlatıyor: "Resûlullah'ın (sav) arkasında yürümeye başladım. Merak ediyordum. Benim arkasından yürümeme rıza mı gösterecek yoksa hoşlanmayacak mı? Beni eliyle tuttu ve yanına çekti. Daha sonra ikinci kez gerisinde kaldım. Beni eliyle tuttu ve yanına çekti. Arkasından gitmemden hoşlanmadığını anladım."¹¹¹ Sahabe-i Kiram saygı için Allah Rasûlü'nün (sav) gerisinde yürüyor, O ise her defasında yan yana yürümeyi tercih ediyordu.

Bu ve benzer örneklerde görüldüğü üzere hadis öğreticisinin hal ve hareketlerinde itidalli, anlayışlı olması istenmiştir.

2.12. Müslümanlardan Karşılaştığına Selam Vermesi

İslâm'ın şiarı, Müslümanın parolası niteliğinde olan selam Allah'a (cc) ve Rasûlü'ne (sav) yaklaşma vesilesi, tevazu alameti olarak görülmüştür. Hadis öğreticisinin sahip olması gereken nitelikler arasında karşılaştığı kimselere selam vermesi sayılmıştır. Nitekim Abdullah b. Mes'ud (ra) Nebî'den (sav) şu rivayeti nakletmiştir: "Selamla başlayan -selamı ilk veren- kibirden berîdir."¹¹²

Müslümanlar arasında selâm tavsiye edilirken, zımmî¹¹³ ile karşılaşınca Hadis öğreticisinin selam vermesi caiz görülmemiştir.¹¹⁴ Selamın sadece

¹⁰⁷ Ayakkabının oturarak giyilmesi gerektiği için bk. Ebû Dâvud, *Libas* 44, (hn. 4135); Tirmizî, *Libas* 35, (hn.1877); İbn Mâce, *Libas* 30, (hn. 3618). Tek ayakkabı giyilip giyilemeyeceğine dair bk. Buhârî, *Libas* 40, (hn. 5856); Müslim, *Libas* 68; Ebû Dâvud, *Libas* 44, (hn. 4136).

¹⁰⁸ Tirmizî, *Birr* 65, (hn. 2128).

¹⁰⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 395.

¹¹⁰ Ebû Dâvud, *Eti'me* 16, (hn. 3770); İbn Mâce, *Sünne* 21, (hn. 244).

¹¹¹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 928.

¹¹² Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, 3191.

¹¹³ İslâm Ülkesi'nde yaşayan gayri müslim tebaa.

¹¹⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 398.

Müslümanlara verilmesiyle alakalı Ebû Hureyre (ra), Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti nakletmiştir: "Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: Yahûdi ve Hıristiyanlara selam vermeyin, onlarla yolda karşılaştığınız zaman onları yolun en dar yerinden geçmeye zorlayın."¹¹⁵

Bunun yanında zimmînin önce selam vermesi durumunda selama karşılık vermek gerektiğini düşünen el-Hatîb, kendi görüşünü: "Size bir selâm verildiğinde ya daha güzeli ile veya dengiyle cevap verin. Allah her şeyin hesabını eksiksiz bilmektedir."¹¹⁶ Ayeti celîlesine dayanarak, "Allah'ın yarattığından kim sana selam verirse ona karşılık ver. Mecûsi olsa bile,"¹¹⁷ şeklinde dile getirmiştir.¹¹⁸ Buradan hareketle hadis öğreticisinin selama ehemmiyet vermesi, talebelerine selam konusunda da örnek olması önem arz etmektedir.

2.13. Meclise Gelenler için Ayağa Kalkması

Geleneksel hadis eğitim öğretimine göre hadis öğreticisinin meclis ehlinin yanına gireceği zaman, onların yanına gelmeden selam vermesi hoş karşılanmamıştır. Nitekim Süfyân'ın Şakîk'ten naklettiği bir rivayete göre o şöyle demiştir: Enes b. Mâlik'in evine gelmiştim. Evde oturup onun gelmesini bekledik. O, eve girinceye kadar bize selam vermedi. Ne zaman ki oturacağı

¹¹⁵ Müslim, *Selâm* 13; Ebû Dâvud, *Edeb* 149, (hn. 5205).

¹¹⁶ Nisa 6/86.

¹¹⁷ Muhakkiklerden *Tahhân*, rivayeti bu lafızla bulamadığını belirtmiştir. bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 398, 3. Dipnot, Acâc el-Hatîb, Buhârî, Taber'i, İbn Münzir ve İbn Ebî Hâtim'in bu rivayeti tahric ettiklerini belirtmiştir. bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, c. I, s. 624, 1. Dipnot.

¹¹⁸ Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir'de ilgili ayetle alakalı şu bilgiler yer almaktadır: "Câhiliye devrinde de çeşitli sözlerle selâmlaşma yapılır, ama selâmlaşmada köleliğin ve sınıf farkının izleri görülürdü. Selâm vermek mecbûriyetinde olanlar, verirken birtakım kayıtlara bağlı bulunanlar köleler, zayıflar ve garipler olurdu. İslam Dini, getirdiği eşitlik ve fazilet anlayışına uygun olarak bir selâmlaşma âdâbı oluşturdu. Sünnet ve örf bunun verilmesini 'esselâmu aleyküm veya selâmün aleyküm; alınışını da aleykümüsselâm, aleyküm selâm ve aleykümüsselâm ve rahmetullah ve berekâtuh' şeklinde belirledi. Selâmlaşma Müslümanlar arasında bir ülfet, kaynaşma, sevgi aracıdır. Barış içinde olma işâretidir. Selâm verip alanlar birbirlerine Allah'tan (cc) "iyilik, esenlik, rahmet ve bereket" dilemektedirler. Bu sebeple selâmlaşma Kur'an'da ve sünnette teşvik edilmiş, âlimler tarafından hükmü ve âdâbı üzerine kafa yorulmuş açıklamalar yapılmıştır. Bir Müslümanın bir veya daha fazla Müslümanla karşılaştığı, bir araya geldiği zaman selâm vermesi sünnettir. Bu selâmı birisi verince diğerlerinin onu alması farzdır. Bir kişinin verdiği selâmı topluluktan birisinin almasıyla vazifenin yerine gelip gelmeyeceği konusu tartışılmıştır. Ebû Hanîfe'ye göre topluluktan her birinin selâmı alması gerekir. Gayrimüslimlere de mü'minlere verilen selâmın verilebileceğini ileri süren âlimler bulunmasına rağmen ekseriyete göre onlara bir mü'min böyle selâm veremez. Onlar verirlerse "ve aleyküm" (size de olsun) şeklinde mukabele edilir. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir'i*, DİB Yayınları, Komisyon, Ankara 2007, c. II, s. 108.

yere geldi. O vakit bizler de onu karşıladık. O da bizlere selam verdi.¹¹⁹

Bunun yanı sıra el-Hatîb; oturan kimsenin kendisi için ayakta durulmasına müsaade etmemesi gerektiğini bu duruma sessiz kalmasının nefsin âfetlerinden olduğunu belirtir.¹²⁰ Hz. Peygamber'in (sav) böyle bir durum karşısındaki tavrını Ebû Emâme (ra) şu rivayetle naklediyor: "Bir gün Allah Rasûlü (sav) asâsına yaslanarak yanımıza çıktı. Bizler de ona saygı için ayağa kalktık. Bize; acemlerin birbirlerini büyülemek için kalktığı gibi ayağa kalkmayınız,"¹²¹ buyurdu.

Aynı şekilde Enes'ten (ra) gelen bir rivayet ise şöyledir: "Yeryüzünde Resûlullah'ın ashabına, ondan daha sevimli gelen hiç kimse yoktur. Onlar Allah Rasûlü'nün (sav) hoşlanmadığını bildiklerinden -o, meclise girdiğinde- onun için ayağa kalkmazlardı."¹²²

Kanaatimizce söz konusu bu rivayetlerden aşırı tazim ve hürmet beklentisinin önüne geçilmesinin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, belirli şartlara haiz insanlara saygı göstermekte bir sakınca olmadığına dair Ebû Hâşim er-Rifâî'nin rivayeti şöyledir: Veki', Süfyân için ayağa kalktı. Süfyân kendisi için ayağa kalkılmasını uygun görmedi. Veki', sen bana Amr b. Dînâr'ın İbn Abbas'tan şu rivayetini tahdis etmişken benim bu davranışımı mı yadırgıyorsun, dedi ve söz konusu rivayeti hatırlattı: "Yaşlı müslümana saygı, Allah'ın (cc) şerefleştirmesindedir." Bunun üzerine Süfyân, Veki' in elinden tuttu ve onu yanına oturturdu.¹²³

2.14. Rivâyet Anında Huşû İçerisinde Olması

Geleneksel hadis eğitim öğretim âdâbına göre hadis öğreticisi, rivâyet ederken hadise gerekli ihtiramı ve saygıyı göstermeli, normal bir konuşma edası içerisinde olmamalıdır. Nitekim Hüseyin el-Muallim'den gelen rivayete göre, Muhammed b. Sîrîn (ö 110/729), konuşur ve gülerdi. Konuşulan hadis olunca hemen huşu içerisine girerdi¹²⁴.

el-Hatîb'e göre hadis rivâyeti esnasında hadis öğreticisi sesini iyi ayarlamalı, ne meclisin dışına taşacak şekilde bağırmalı, ne de meclistikelerin duymayacağı kadar alçaltmalıdır¹²⁵. Sesin mu'tedil olmasıyla alakalı İbn Ömer (ra), Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivâyeti nakletmiştir. O şöyle buyurmuştur:

¹¹⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 399.

¹²⁰ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 399.

¹²¹ Ebû Dâvud, *Edeb* 165, (hn. 5230); İbn Mâce, *Dua* 2, (hn. 3836).

¹²² Tirmizî, *İsti'zân* 47, (hn. 2957).

¹²³ Ebû Dâvud, *Edeb* 23, (hn. 4843).

¹²⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 985.

¹²⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 412.

"Allah (cc) düşük sesi sever, yüksek sestem hoşlanmaz."¹²⁶

Yine Talk b. Gannâm, Şerîk'ten şu rivayeti nakletmiştir: "A'meş hadis rivayet ederken, sesini ancak dinleyicilerin duyabileceği kadar yükseltirdi. Bunu ilme saygısından ötürü yapardı."¹²⁷

Ebû Bekr -yani İbn Ayyâş- Âsım'dan şu rivayeti nakleder: "Ömer b. Abdulaziz'in huzuruna girdim. Onun yanında bir kişi vardı. O sesini yükselterek konuşuyordu. Ömer, ona; yavaş ol, kişiye yanındakinin duyabileceği kadar sesini yükseltmesi yeterlidir,"¹²⁸ dedi.

Bunun yanında rivayet âdâbında işitme engelliler de unutulmamıştır. El-Hatîb'e göre mecliste işitme engelli bir talebenin bulunması durumunda, hadis öğreticisinin mutlaka onu dikkate alarak sesini onun durumuna göre ayarlaması gerekir. A'meş'in işitme engelli birisine rivayeti esnasında sesin yükseltilip yükseltilmemesiyle alakalı tartışmayı Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ şöyle naklediyor: "A'meş'e bir adam geldi. A'meş ona rivayet etmeye başladı. Adam A'meş'e sesini biraz yükselt ben ağır işitiyorum, dedi. A'meş hayır, buna senin ihtiyacın yok deyince tartıştılar ve ilk gelen aramızda hakem olsun, dediler. Rakabe b. Meskale geldi ve durumu ona anlattılar. O, A'meş'e senin sesini yükseltmen gerekir, dedi. Niçin, diye sorunca da: Sen sesini yükseltmeye muktedirsin fakat o duymasını yükseltmeye kadir değildir, dedi. Bunun üzerine A'meş, doğru söyledin diyerek sesini o kişinin duyacağı seviyeye getirdi."¹²⁹

Allah Rasûlü'nün (sav) hadislerini rivayet eden muhaddisler sadece ses tonuna dikkat etmekle kalmamışlar, hata yapma ihtimaline binaen son derece titiz olup dikkatli davranmışlardır. Nitekim er-Rabî' el-Üşnânî'nin, Şu'be'den naklettiği rivayete göre O şöyle demiştir: "Süleyman et-Temîmî'den daha sâdık birisini görmedim. Buna rağmen o, Allah Rasûlü'nün (sav) bir hadisini rivayet edeceği zaman yüzünün rengi değişirdi."¹³⁰

Yine İbn Şihâb ilimden bahsederken Rabîa ona şöyle demiştir: "Yâ İbn Şihâb, sen insanlara Allah Rasûlü'nün (sav) hadislerini anlatıyorsun. Ben ise kendi görüşlerimi anlatıyorum. İnsanlar dilerse alırlar dilerlerse terk ederler. İnsanlara anlattıklarına dikkat et."¹³¹

Keza İbrahim b. el-Hüseyn, Ebu'l-Velîd ed-Tayâlisî'den rivayetinde:

¹²⁶ et-Taberânî, Ebû Ümame'den benzer lafızlarla rivayet etmiştir. Hadis zayıf kabul edilmiştir. bk. Heysemî, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmau'z-Zevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412, c. VIII, s. 211.

¹²⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 988.

¹²⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 989.

¹²⁹ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s. 588.

¹³⁰ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s. 551.

¹³¹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1018.

"Hicri 62 ve 63 yılında Ebû Bekr b. Ayyaş'a geldik. Biz dört kişiydik. O'na, bize hadis rivayet et dedik. O, gece kalbime maraz gelir eksik ya da noksan rivayet ederim diye gündüz rivayet ediyorum,"¹³² demek suretiyle hadis rivayetinde titizliğini ortaya koymuştur. Hadis öğreticisinin öğretim esnasında selef ulemanın takındığı saygı amaçlı tavırları dikkate alması örneklik açısından önem arz etmektedir.

2.15. Öğrencilerini Dil Öğrenmeye Teşvik Etmesi

Kur'an ve Hadis gibi temel İslam bilimlerinin ana kaynaklarının anlaşılmasında Arap dil bilgisinin önemi aşikardır. Dolayısıyla el-Hatîb, hadis öğreticisinin gördüğü dil hatalarını düzeltebilmesi, ibareyi doğru anlayıp nakledebilmesi için Arapçayı bilmesinin gerekliliğini vurgular. Zira muhaddisler kendilerine hadis öğrenmeye gelen talebeleri sarf/nahev bilmiyorsa onlara öncelikle dil bilgisini öğretmişlerdir. Nitekim Hâcib b. Süleyman, Vekî' den şu rivayeti naklediyor. O şöyle demiştir: "Hadis dinlemek için A'meş'e geldim. Hata yapmış olmalıyım ki, bana, ey Ebâ Süfyan, senin için hadis öğrenmekten daha evla olan şeyi terk etmişsin, dedi. Ben ey Ebâ Muhammed benim için hadisten daha evlâ olan şey nedir, dedim. Nahiv, dedi. A'meş¹³³ bana önce nahiv, daha sonra hadis imlâ ettirdi."¹³⁴

Keza Ömer b. Abdurrahman es-Sülemî, el-Mâzinî'den şu rivayeti nakletmiştir: "Ebû Amr, Ebû Hanîfe'yi fıkıh hakkında konuşurken işitti. O, konuşmalarında lahn (dil hatası) yapıyordu. Sözü çok hoşuna gitti, lahnını yadırgadı. O'nun hakkında: o gerçekten hatip birisi bir de doğru ifade etse, dedi. Daha sonra Ebû Hanîfe'ye şöyle dedi: "sen dilini düzeltmeye bütün insanlardan daha çok ihtiyaç sahibisin."¹³⁵

Yine Ebû'l-Aynâ'nın, Ebû Zeyd en-Nahviyyî'den rivayetine göre O şöyle demiştir: "Beni edep ve nahiv öğrenmeye teşvik eden olay şudur. Ben Câfer b. Süleyman'ın huzuruna girdim. Bana, yaklaş 'udnuh' dedi. Ben de "ene deniyyun" dedim. Yavrucuğum öyle söyleme, 'ene dânin' de,"¹³⁶ diyerek beni yanlış telaffuzumdan dolayı uyardı.

El-Hatîb, dili doğru kullanmanın önemiyle ilgili el-Müberred'in şu şiiirini nakleder:

"Nahiv düzgün konuşamayanın dilinde yayılır,

¹³² el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1020.

¹³³ Geniş bilgi için bk. el-Hatîb, *el-Kifâye fî Ma'rifeti Usûli İlmi'r-Rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Surkî, İbrahim Hamdi el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medîne, trs, s. 195-197.

¹³⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1071.

¹³⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1072.

¹³⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1076.

Kişi lahn yapmadığında azametli olur,
İlimlerde âlî olmak istersen,
İlimlerin en âlîsi lisan düzgünlüğüdür.”¹³⁷

Ahmed b. Abdu'l-A'lâ, Abdulmelik b. Mervân'dan naklettiği rivayetinde: “Asil adamda lahn, yüzdeki çiçek hastalığı gibidir”. Şa'bî ise, “İlimde nahv, yemekteki tuz gibidir. Ondan müstagnî kalınamaz”¹³⁸ demek suretiyle hadis öğreticisinin hayatında nahvin önemini vurgulamaktadır.

Muhaddisler talebelerinin hatâen düştükleri yanlışları hoş görmüşler ama onların öğrenmemeden kaynaklanan hatalarına bazen sert bir şekilde müdâhale etmişlerdir. Nitekim Nâfi', İbn Ömer'den şu rivayeti nakletmiştir: “İbn Ömer çocuğunu 'lahn' dan ötürü cezalandırırdı. Hatâen yaptıklarından ötürü cezalandırmazdı.”¹³⁹

El-Hatîb, sadece hadis öğreticisinin değil aynı zamanda Kur'an İlimleri'yle iştigal eden talebelerin de hâfız olmadan ve Arapça'yı iyi öğrenmeden hatalardan sâlim olamayacaklarını belirtmiştir. el-Hasen b. Uleyl, Ebû Bekr b. Hallâd'dan: “Ebû Dâvud et-Tayalîsî bize hadiste geçen şu ayeti imla ettiriyordu ¹⁴⁰” *اليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح يرفعه*” yerfeuhû lafzını ayn'ın kesrasiyla yanlış okuyunca, Müstemlî Ammar, ona yâ Ebâ Dâvud, o lafız yerfeuhû olacak diye uyarıda bulundu.”¹⁴¹ Şeklindeki rivayeti de gramer bilgisinin önemini vurgulamaktadır.

2.16. İmla Meclisleri ve Zamanını İyi Ayarlaması

Hocanın talebeye hadis yazdırması yoluyla talebenin hadis alma şekli olan imlâ¹⁴² faaliyeti çeşitli meclislerde düzenlenmekteydi. İmlâ meclislerinin düzenlenmesi selefi salihin ve onlara uyanların son derece önemsedikleri bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhaddislerin en çok haz aldıkları şeyin hadis meclisleri kurup bu meclislerde hadis imlâ ettirme olduğunu ilgili rivayetlerden anlıyoruz. Bununla alakalı Nadr b. Şumeyl, Emîru'l-Mü'minin el-Me'mûn'un şöyle dediğini nakleder: “Dünya lezzetlerinden bana en sevimli gelen şey hadis ashâbının benim yanımda toplanmasıdır.”¹⁴³

¹³⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1078.

¹³⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1080.

¹³⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1083.

¹⁴⁰ Fâtır 35/10.

¹⁴¹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1088; ayrıca benzer rivayetler için bk. 1089/1090.

¹⁴² Bk. Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 136; i.e.: Nesâî, *Cüz' fihî Meclîsân min İmlâ*, thk. Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, es-Suûdiyye 1415/1994, s. 93.

¹⁴³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1152.

Mütekaddimînden bir grup âlimin imlâ için meclisler kurduklarını belirten el-Hatîb, örnek olarak Şu'be b. El-Haccâc'ı zikreder. Ondan sonra gelen tabakadan, Yezîd b. Hârûn el-Vâsîtî, Âsım b. Ali b. Âsım et-Temîmî, Amr b. Merzûk el-Bâhilî'yi, üçüncü tabakadan ise Muhammed b. İsmâil el-Bûhârî, Ebû Müslim b. İbrâhim b. Abdullah el-Basrî ve Câfer b. Muhammed b. El-Hasen el-Fîryâbî'yi (ö. 301/913) zikreder¹⁴⁴.

Muhaddisler daha fazla talebe yetiştirme konusunu fazilet saymışlar, bu hususta âdeta yarış içerisinde olmuşlardır. Nitekim Ubeydullah b. Muhammed er-Rakkî'den gelen rivayete göre Yahya b. Maine "Allah'a şükret insanların efendisi oldun." Dedim. O bana, öyle deme, insanların efendisi, Âsım b. Ali'dir. Onun meclisinde otuz bin talebe var, dedi¹⁴⁵.

Öte yandan imlâ meclisini Perşembe günü yapmayı tercih eden, fazla öğrenciyi ve çok meclisi fazilet kabul eden muhaddisler olduğu gibi Cuma gününü, gündüzleri değil de geceleri imlâ için tercih eden muhaddisler de vardır¹⁴⁶. Zira Sâlih b. Muhammed diyor ki, İbrahim el-Münzir, bize yatsıdan sonra sabaha kadar kıraat ederdi¹⁴⁷.

Muhaddisler, talebelerinin devamını sağlamak için meclis gününü düzenli yapmışlar ve bunu talebeleriyle paylaşmışlardır. Ciddi bir özür olmadıkça da belirlemiş oldukları güne muhalefet etmemişlerdir. Nitekim Avf b. En-Nu'mân'ın: "Susuzluktan ölmem, bana, sözümü yerine getirememenden daha sevimli gelir" dediği nakledilir¹⁴⁸.

Mescitler peygamberlerin meclisleri sayılmış ve imlâ meclislerinin mescitlerde düzenlenmesi muhaddisler arasında teamül haline gelmiştir. Ali b. Ebî Tâlib'in (ra) şu sözü mescitlerin imlâ meclisleri olduklarını göstermektedir: "Mescitler enbiyanın meclisleridir. Şeytandan korunmuş mekânlardır."¹⁴⁹

Bunun yanında camilerde ilim meclislerinin oluşturulması teşvik edilen bir durumken, camilerin, herhangi bir dünyevî çıkar için kullanılması ise yasaklanmıştır. Tevhidin ilan edildiği ve Müslümanların, Allah'ın (cc) huzurunda toplanma mekânları olan câmiler, hiçbir dünyevî çıkara alet edilmediği zaman bu özelliğini devam ettirecektir. Camilerin bu özelliğinin korunmasıyla alakalı Amr b. Şuayb, babasından o da dedesinden şu rivayeti nakletmiştir: "Allah Rasûlü (sav) mescitlerde bir şey satılmasını, satın alınmasını, yitik ilanı yapılmasını, şiirler okunmasını, Cuma günü namazdan önce halka

¹⁴⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 55/56.

¹⁴⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1158.

¹⁴⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 57/58.

¹⁴⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1175.

¹⁴⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1177.

¹⁴⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1181; konuyla ilgili bk. Râmürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, "Bâbu Akdi'l-Mecâlisi fi'l-Mesâcid", s. 603.

oluşturulmasını (ders halkası) nehyetti.”¹⁵⁰

Diğer taraftan ilim meclislerinde müstemlî¹⁵¹ edinme, Allah Rasûlü'nün (sav) bir uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhaddisler de aynı uygulamayı devam ettirmişler, meclisin her tarafına sesin ulaşması için kendilerine müstemlî edinmişlerdir. Mesela Hilal b. Âmir el-Müzenî el-Kûfi¹⁵², Râfi' b. Amr el-Müzenî'den naklinde şöyle demiştir: “Resûlullah'ı (sav) Kurban Bayram'ı günü Mina'da seher vakti (gün doğmadan hemen önce) insanlara hitab ederken gördüm. Ali de (ra) söylenenleri tekrar ederek duymayanlara ulaştırıyordu.”¹⁵³

Müstemlînin oturuyorsa yüksek bir yerde ya da bir sandalye üzerinde olmasının müstehap olduğunu belirten el-Hatîb, bu mümkün değilse ayakta olmasının gerekliliğine inanır. Aynı zamanda müstemlînin uyanık, işi bilen birisi olması gerektiğini, ahmak ve işten anlamayan birisinin olmaması gerektiğini belirtir¹⁵⁴.

Mecliste bulunanlar eğer gürültü yapıyorsa müstemlî onları susturmalı¹⁵⁵, besmele çekmeli, Allah Teâlâ'ya hamdden sonra Resûlullah'a (sav) salât ve selâm getirerek başlamalıdır¹⁵⁶. Müstemlîden beklenen bir diğer özellik de râvînin sözünü, ekleme ya da çıkarma yapmadan aynen duyurması, imlâya başlamadan önce Kur'an-ı Kerim'den bir sûre okumasıdır¹⁵⁷. Nitekim Ebû Nadra şöyle diyor: “Allah Rasûlü'nün (sav) ashâbı, bir araya geldiklerinde ilim müzâkere ederler ve Kur'an okurlardı.”¹⁵⁸

İmlâ meclisinin zamanıyla alakalı bir diğer husus da hocanın hadis rivayetinde bulunduğu meclisi fazla uzatmamasıdır. Meclisin fazla uzatılması, talebenin sıkılmasına ve derse olan ilgi ve alakasının azalmasına neden olur¹⁵⁹. Zira Ebû Vâil, Abdullah'tan şu rivayeti nakletmiştir: “Allah Rasûlü (sav) bizleri usandırmamak için vaaz ve nasihatlerini durumumuza göre belirli gün ve zamanlarda yapardı.”¹⁶⁰

¹⁵⁰ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1188.

¹⁵¹ Müstemlî, burada söylenenleri uzaktakilere duyuran anlamındadır.

¹⁵² Muhakkik Tahhân, “el-Kûnî” şeklinde, Acâc el-Hatîb, “el-Kûfi” diye söz etmiştir. Biz burada A. Hatîb'in kullanmış olduğu lafzın doğru olduğu kanaatindeyiz. bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Accac el-Hatîb, 1214.

¹⁵³ Ebû Dâvud, *Menasik* 72, (hn. 1956).

¹⁵⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 66, ilgili rivayetler için bk. ae. 1201, 1202.

¹⁵⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 69.

¹⁵⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 69/70.

¹⁵⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 67,68.

¹⁵⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1207.

¹⁵⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 127.

¹⁶⁰ Buhârî, *İlim* 11, (hn. 68); Müslim, *Sıfatü'l-Kiyâme* 82; Tirmizî, *İsti'zân* 109, (hn. 3071).

2.17. Sahabenin Faziletlerini İmlâ Ettirmesi

Allah Teâlâ'nın Sahabe-i Kirâm'ı seçkin kıldığından bahseden el-Hatîb, Yüce Allah'ın dini onlarla kuvvetlendirdiğini, onları mahlûkâtın hayırlıları kıldığını ve aynı zamanda onların çok kuvvetli bir imâna sahip olduklarından bahseder. Bu hususta Râfızîleri eleştirir, onların Allah'ın (cc) sahabe hakkındaki takdirine karşı çıktıklarını ve onların bu âlî konularını silmek için çaba gösterdiklerini, Sahâbe-i Kirâm'dan uzak olduklarını belirttiklerini ve Râfızîlerin sahâbeye dil uzatmayı bir inanç meselesi haline getirdiklerini belirtir¹⁶¹. Onların bu durumlarına şu ayeti kerîmeleri delil getirerek karşı çıkar: "Onlar ağızlarıyla Allah'ın (cc) nurunu söndürmek istiyorlar, hâlbuki kâfirler istemeseler de Allah nurunu tamamlayacaktır."¹⁶² Yine "Zulmedenler hangi âkıbete uğrayacaklarını görecekler,"¹⁶³ şeklindeki ayetini delil getirir. Bu sebeple muhaddisler, Sahâbe-i Kirâm'ın menkîbelerini ve onların dindeki âlî konumunu imlâ ettirmelidirler. El-Hatîb, Sahâbe-i Kirâm'a bu tür karşı çıkışları ve onların dindeki konularını değersizleştirme çabalarını, "Ölen açık bir delille ölsün, yaşayan da açık bir delille yaşasın. Şüphesiz Allah, elbette hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir"¹⁶⁴ ayeti kerimesi muvâcehesince kendi konularının ortaya çıktığı bir durum olarak değerlendirir¹⁶⁵. Bu çerçevede el-Hatîb'in naklettiği bazı rivayetler şunlardır:

Abdurrahman b. Sâlim babasından, o da dedesinden, Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti nakletmiştir: "Muhakkakki Allah (cc) beni seçti. Benim için de ashâbı seçti. Onlardan bana; vezirler, yardımcıları ve akrabaları kıldı. Kim onlara küfrederse, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onun üzerine olsun. Allah (cc) ondan kıyamet günü hiçbir şey kabul etmez."¹⁶⁶

Aynı şekilde Muaz b. Cebel (ra) Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti nakleder: "Fitne veya bidat zuhur ettiği zaman ashâbıma küfredilirse, âlim ilmini izhar etsin. Kim bu hususlardan uzak durmazsa; Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların la'neti onun üzerine olsun. Allah (cc) ondan kıyamet günü

¹⁶¹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 117.

¹⁶² Saff 61/8.

¹⁶³ Şu'arâ 26/227.

¹⁶⁴ Enfâl 8/42.

¹⁶⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 117.

¹⁶⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1352; muhakkik Tahhân, rivayeti bu lafızla kaynaklarda bulamadığını, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayetin bir kısmının yer aldığını, et-Tirmizî'de de "Kitâbu'l-Menâkib" ta İbn Ömer'den benzer rivayetin zikredildiğini belirtir. bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 118, 1. Dipnot; buna karşılık muhakkik Acâc el-Hatîb, bu rivâyeti et-Taberânî'nin tahrîc ettiğini, Heysemî'nin de, bu rivayetin senedinde tanımadığı birisinin olduğundan bahsettiğini nakleder. bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, c. II, s. 164, 5. Dipnot.

hiçbir şey kabul etmez.”¹⁶⁷

Yine Enes b. Mâlik (ra) Allah Rasûlü’nden (sav) şu rivayeti nakletmiştir: “Allah (cc) beni ve ashabımı seçti. Öyle bir kavim gelecek ki onlar (ashâbımı) değersiz görecekle, onları suçlayacaklar, onlara küfredecekler. Onlarla arkadaşlık etmeyin, beraber yemek yemeyin, su içmeyin, onlarla beraber namaz kılmayın, onlara hayır dua etmeyin.”¹⁶⁸

Diğer taraftan Sahâbe-i Kirâm’ın faziletleri imlâ ettirilirken el-Hatîb’e göre, farklı farklı sahabenin faziletini içeren rivayetlerde; fazilet durumlarına göre önce Hz. Ebû Bekr’in (ra), daha sonra Hz. Ömer’in (ra) fazîletini içeren rivayetlerin imlâ ettirilmesi, ardından bu sıralamanın fazilet derecesine göre devam etmesi gerekir¹⁶⁹. Nitekim es-Süddî, Saîd b. Cubeyr’den bir kişinin Hz. Ali’nin (ra) fazîletini anlatmasını isteyince, onun şöyle dediğini naklediyor: “Ben Ali’nin (ra) fazîletini Ömer’in (ra) faziletinden önce anlatmayı seviyesizlik olarak görürüm.”¹⁷⁰

Hadis öğreticisi mezkur rivayetlerdeki durumlara karşı hassasiyet göstermelidir. Sahabeye karşı saygı ve fazilet dereceleri noktasında da hassas davranmalıdır.

2.18. Derste Yerli Yersiz Şaka Yapmaması

Geleneksel hadis eğitim öğretimine göre hadis öğreticisi, meclisinde şaka yapmamalıdır. Çünkü bu hal onun edebine helal getirir ve heybetini azaltır¹⁷¹. Nitekim el-Ahnef b. Kays, Ömer b. Hattâb’ın (ra): “Ey Ahnef, kim çok gülerse heybeti azalır, kişi en çok yaptığı şeyle bilinir, kim şaka yaparsa onunla değersizleşir”¹⁷² dediğini nakletmiştir.

Yine Süfyan b. Uyeyne, Muhammed b. el-Münkedir’i: “Annem bana, yavrucuğum, kendinden küçüklere şaka yapma, onların nezdinde alçalırsın,”¹⁷³ derken işittim diyor.

Öte yandan muhaddisler hadis talebelerinde gördükleri birtakım

¹⁶⁷ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 1354; muhakkik Tahhân, elindeki kaynaklarda bu rivayeti bulamadığını belirtiyor. bk. el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, c. II, s. 118, 3. Dipnot; Acâc el-Hatîb, bu rivayetin benzerlerinin İbn Ömer, İbn Abbas’tan nakledildiğini rivayetin zayıf olduğunu fakat et-Taberânî’nin Hz. Âişe (ra. anhâ) dan “Ashâbıma küfretmeyiniz. Allah (cc) ashâbıma küfredene lanet etmiştir” şeklindeki rivayetin ricâlinin sahih olduğunu belirtir. bk. el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Acâc el-Hatîb, c. II, s. 165/166, 2. Dipnot.

¹⁶⁸ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 1353.

¹⁶⁹ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, c. II, s. 119.

¹⁷⁰ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 1356.

¹⁷¹ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, c. I, s. 404.

¹⁷² el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 953.

¹⁷³ el-Hatîb, *el-Câmi’*, thk. Tahhân, 955.

hatalardan dolayı onları uyarma ihtiyacı hissetmişlerdir. Mesela İsa b. Hammad b. Kuteybe¹⁷⁴, Leys'in: "O, hadis talebelerine baktı ve onlarda görmüş olduğu bazı özelliklerden dolayı, bu hal de nedir? Sizler birazcık edebe, bilgiden daha fazla muhtaçsınız,"¹⁷⁵ dediğini nakleder.

Aynı şekilde İbn Uyeyne, kendisinden hadis talep etmek için geldiğimizde bize, Ubeydullah b. Ömer'in: "Sizler hadis ilminin saygınlığına halel getirdiniz. Eğer Ömer beni ve sizleri görseydi bizleri kayışla döverdi,"¹⁷⁶ dediğini nakleder. Kısaca belirtmek gerekirse, hadis öğreten kişinin gerek ders esnasında gerekse ders dışında toplum tarafından olumsuz algılanan ve saygınlığı zedelediğine inanılan hal ve hareketlerden de kaçınması istenilmektedir.

2.19. Göz Teması

Dersin verimli olabilmesi için talebenin dikkatini toplaması ve dinlemeye istekli olması son derece önemlidir. Hadis öğreticisi talebede; bıkkınlık, yorgunluk ve isteksizlik hissettiğinde öğrenmeye ara vermelidir. Zira edibler şöyle demişlerdir: "Söylenilen şeyin etkisi, dinleyicinin anlayışına göredir."¹⁷⁷ Dolayısıyla talebenin dikkatini canlı tutmada göz temasının önemi büyüktür. Zeyd b. Vehb'in, Abdullah'tan¹⁷⁸ rivayetine göre o, "Gözleriyle seni izledikleri müddetçe dinleyicilere naklet. Onlarda bir durgunluk hissettin mi anlatımı bırak"¹⁷⁹ demiştir.

Ders esnasında öğrenciyle göz teması, hocaya öğrencinin dikkatinin dağılıp dağılmadığını kontrol etme imkânı sağlar. Nitekim Ebu'l-Ehvas¹⁸⁰, Abdullah'tan¹⁸¹ şu sözü rivayet etmiştir: "Bir gruba, kalpleri sana yönelik oldukça naklet. Kalpleri senden yüz çevirirse nekletmeyi bırak. O'na, 'Bunun alameti nedir, denilince O, gözlerini sana dikmeleridir, eğer esner ve birbirlerine yaslanırlarsa, bil ki kalpleri senden uzaklaşmıştır, dedi."¹⁸²

Göz temasında dikkat edilmesi gereken noktalardan bir tanesi de

¹⁷⁴ Muhakkik Acâc, buradaki isim konusunda asıl nüshada yazılanın tam net olmadığını ismin, İsa b. Hammad Zağbe olduğunu söylüyor. bk. el-Hatib, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatib, c. I, s. 635, 2. Dipnot.

¹⁷⁵ el-Hatib, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 960.

¹⁷⁶ el-Hatib, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 959.

¹⁷⁷ el-Hatib, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 330.

¹⁷⁸ Abdullah İbn Mes'ud (ra).

¹⁷⁹ el-Hatib, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 739; Ayrıca benzer rivayetler için bk. Râmhürmüzi, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s. 591.

¹⁸⁰ Avf b. Mâlik b. Nadla, el-Cüşemî, Ebu'l-Ahvas el-Kûfi, künyesiyle meşhurdur. Sikadır. Tâbiinin orta tabakasındandır. bk. İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, 5218.

¹⁸¹ Abdullah b. Mes'ud (ra).

¹⁸² el-Hatib, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 740.

hocanın, talebelerin bir kısmına değil de tamamına dönük olmasıdır. Enes b. Mâlik'in (ra): "Allah Rasûlü (sav) dizleri sadece bir dinleyiciye dönük olarak bir şey söylememiştir"¹⁸³ şeklindeki rivayeti de iletişimde 'dinleyicilerin tamamına yönelik olma' hususunun Allah Rasûlü (sav) tarafından kullanıldığını göstermektedir¹⁸⁴.

Buna ilaveten muhaddislerden bazıları, muhatabın yüzünü görmeden sırf işitmeye rivayet edilmesini kerih görmüşlerdir. Bu hususla alakalı Kurâd Ebû Nuh¹⁸⁵, Şu'be'den şunları işittim, diyor: "Muhaddis sana hadis tahdis ederse, sen de (rivayet esnasında) onun yüzünü görmemişsen ondan rivayet etme. Belki de o insan kılığında girmiş şeytandır."¹⁸⁶

2.20. Zikir

Selefin ileri gelenlerinin ders aralarında zikirle dinlendiklerini belirten el-Hatîb, muhaddisin mecliste rivayete ara verdiğinde zikirle meşgul olması gerektiğine inanır¹⁸⁷. Nitekim Kurre b. Hâlid şöyle diyor: "Hadis rivayetine ara verdiğinde, Hasan'ın âdeti; 'subhânellâhi vebihamdihî subhânellahilazîm' demektir. Muhammed b. Sîrîn; 'Allâhumme leke'-ş-Şukr' derdi."¹⁸⁸ Yine Ebû Dâvud, Kurre'den şu rivayeti nakletmiştir: "Katâde, orada bulunan topluluk susunca şöyle derdi: 'elâ ilellâhi tesîru'l-umûr'. Ed-Dahhâk ise: lâ havle velâ kuvvete illâ billâh"¹⁸⁹ şeklindeki tesbihatı söylerdi.

el-Hatîb'e göre besmele, hamdele ve salvele ile başlayıp, aralarda zikirle devam eden meclis, istiğfarla sona erdirilmedir. Meclisi sona erdirirken ne söyleneceğine dair Şu'be, Katâde'nin "Kalktığına Rabbini hamd ile tesbih et,"¹⁹⁰ mealindeki ayetini, "her meclisin sonunda" şeklinde tefsir ettiğini nakletmiştir¹⁹¹.

Meclis sonunda tövbe ve istiğfar getirmenin nedenlerinden birisi de ders esnasında talebe, gerek gürültü çıkararak gerekse dersi iyi dinlemeyerek ma'siyet işlemiş sayılmaktadır. Dolayısıyla talebe bu tövbeyle kendisini affettirme fırsatı bulmuş olmaktadır. Meclis sonunda yapılan tövbe ve istiğfarların, günahların affedilmesi anlamına geldiğine dair Ebû Hureyre (ra)

¹⁸³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 980.

¹⁸⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 981.

¹⁸⁵ Ebû Nuh'un lakabıdır. Adı, Abdurrahmân İbn Gazvân'dır.

¹⁸⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 994.

¹⁸⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 415.

¹⁸⁸ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil'* da, muhaddisin hadis aralarında söylediği sözler, hakkında rivayeti için bk. s. 586.

¹⁸⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 999.

¹⁹⁰ Tûr 52/48.

¹⁹¹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1399.

Allah Rasûlü'nden (sav) şu rivayeti naklediyor: "Kim bir mecliste oturur ve orada çok gürültü yaparsa, kalkmadan önce 'Sübhâneke Rabbenâ vebihamdik, lâ ilâhe illa ente, estağfiruke sümme etûbü ileyk' derse, mecliste yapmış olduğu hataları bağışlanır."¹⁹²

Aynı şekilde meclis sonunda söylenecek sözlerle alakalı Ömer b. Sâlih el-Ezdî Ebû Hafs ed-Dımaşkî, Mâlik b. Dinâr'dan şu rivayeti nakletmiştir: "O bir hadis tahdis ettikten sonra kalkmak istediğinde: 'Allahım bizleri doğru olarak yaşat, doğru olarak öldür, doğru olarak dirilt, sana kavuştuğumuz gün sadık kullarını mükafaatlandıracağın gibi bizleri de mükafaatlandır,'¹⁹³ diye dua ederek meclisten kalkardı."

Netice itibariyle hadis öğreticisi zikir konusunda selef ulemanın uyguladığı yöntemi uygulamalıdır. Dersine dua ile başlamalı dersini dua ile bitirmeli, ders aralarında talebesini zikirle dinlendirmeli, bu hususla alakalı menkul zikirleri dilinden düşürmemeli, öğrencilerine bu yönüyle de örnek olmalıdır. Vermiş olduğu ilimle onların zihinlerine hitap ederken, yaptıracağı zikirlerle öğrencilerinin gönüllerini de beslemelidir.

2.21. Dersi Hikâye, Güzel Bir Kıssa veya Şiirle Bitirmesi

Meclisi fazla uzatmanın talebeyi bıktıracağına inanan el-Hatîb, meclisin gereğinden fazla uzatılmaması ve hikâye, dinlendirici kıssa yahut şiirle bitirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Zira meclisin uzatılması durumunda, talebede bıkkınlık ve gevşeklik oluşur. Bu durumlar ise şeytanın sevdiği anlardır. Ma'mer Zührî'den şu sözü nakletmiştir: "Meclis uzadığı zaman orada şeytana bir pay¹⁹⁴ vardır."¹⁹⁵ Yine Necib b. es-Serî, Ali b. Ebî Tâlib'in (ra) şu sözünü nakleder: "Kalplerinizi dinlendirin zira kalpleriniz bedenlerinizin yorulduğu gibi yorulur."¹⁹⁶

Yorulan ve dikkati dağılan talebenin değişik yollarla motivesinin sağlanması mümkündür. Nitekim Yunus b. Yezîd, ez-Zührî'den şu rivayeti naklediyor: "Bir kişi Allah Rasûlü'nün (sav) ashâbıyla meclise katılırdı. Sahabe-i Kirâm onlarla müzakerelerde bulunurdu. Dinleyiciye müzakere ağır gelmeye başlayınca şöyle derdi: Muhakkak ki kulak yorulur, kalp usanır, haydi şiirlerinizden ve güzel kıssalarınızdan dinleyelim."¹⁹⁷ Keza Kesîr b. Eflah'ın

¹⁹² Tirmizî, *Deavât* 39, (hn. 3732); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XVI, s. 261, (hn. 10415); ayrıca benzer rivayetler için bk. el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1402,1403.

¹⁹³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1404.

¹⁹⁴ Meclisin uzamasından dolayı talebeleri esneme tutar ve onlarda bıkkınlık oluşur. Bu da şeytandandır şeklinde anlamak mümkündür.

¹⁹⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1385.

¹⁹⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1389.

¹⁹⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1391.

naklettiğine göre de Zeyd b. Sâbitle mücâlese ettikleri bir meclisin sonunda Zeyd şiir okurdu¹⁹⁸.

2.22. Hadisi Onu Koruyamayacak Kimselere Rivâyet Etmemesi

Muhaddisler sahip oldukları ve onu korumada çok titiz davrandıkları rivayetleri her önüne gelene nakletmemişlerdir. Hıfz ve amel noktasında rivayetin değerini bilecek kişilere onu rivayet etmişlerdir. Ehil olmayan kişilere yapılan rivayeti 'zâyî' olarak görmüşlerdir. Mesela Ebu'd-Duhâ'nın, Mesruk'tan: "Kumaşını ona rağbet gösterecek kişilerin huzurunda aç,"¹⁹⁹ rivayeti de sahip olunan rivayetlerin ulu orta tahdis edilmemesi, rivayetlerin kıymetini idrak edecek onların değerini anlayacak kişilere tahdis edilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Aynı şekilde Abdu'l-Melik b. Umeyr, Mesruk'tan şu rivayeti nakletmektedir: "Hadisin çilesi uydurma olanı, felâketi unutulması, yitirilmesi ise onun ehil olmayan kişilere tahdis edilmesidir."²⁰⁰

Bir diğer örnekte İkrime: "Muhakkak ki hadisin bedeli vardır, dedi. Onun bedeli nedir, diye sorulunca, şu cevabı verdi: Onu zâyî etmeyecek ve onun hıfzını iyi yapacak kişilere verilmesidir."²⁰¹ Yine Ma'mer, Abdulmelik b. Umeyr'den şunu nakletmiştir: "İlmi ehil olmayan kişiye tahdis etmek, onu zâyî etmektir."²⁰² Netice itibarıyla hadis öğreticisi, bizzat kendisi hadis ilminin onurunu korumalıdır. Bununla birlikte bu ilmi alan kişileri de buna ehil hale getirme gayreti içerisinde olmalıdır.

2.23. İlmin Onurunu Koruması

Muhaddisler, hadisleri rivayet edecek sünnet ehli kişileri araştırmışlardır. Kendilerine göre bid'at sayılabilecek akımlara mensup olan kişilere rivayette bulunmamaya dikkat etmişlerdir. Dikkat ettikleri bir diğer husus ise ilmin vakarını zedeleyecek tutum ve davranışlardan olabildiğince uzak kalmaya çalışmaktır. İlim ehli ilmi korursa ilim de ehlini korur, anlayışıyla hareket etmişlerdir. Nitekim Haccâc b. Hamza şu rivayeti nakletmiştir: "Horasan valisinin oğlu, İbnu'l-Mübârek'e geldi. Ondan hadis dinleme talebinde bulundu. İbn Mübârek ona tahdis etmekten kaçındı. Horasan valisinin oğlu evin kapısına çıkınca İbnu'l-Mübârek de onunla beraber çıktı. Vâlinin oğlu ona: Ey Ebâ Abdurrahman! Senden hadis tahdis etmeni talep ettim. Bana tahdis

¹⁹⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1396.

¹⁹⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 727.

²⁰⁰ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s. 571.

²⁰¹ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s. 575.

²⁰² el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 732.

etmedin ama benimle beraber kapıya çıktın, deyince o, nefsimin senin yanında pek değeri yoktur fakat Allah Rasûlü'nün (sav) hadislerini senden daha üstün tutarım, demiştir."²⁰³

Yine Ebû Sâlih el-Ferrâ'nın rivayetine göre, Fudayl b. İyâz'a niçin Ca'fer b. Yahyâ'ya tahdis etmiyorsun, diye sorulunca O, Allah Rasûlü'nün (sav) hadislerini, Ca'fer b. Yahya'dan daha değerli görüyorum, cevabını vermiştir²⁰⁴.

Rasûlüllâh'ın (sav) hadislerini rızây-ı Bârî için rivayet etmeyi amaçlayan muhaddisler, gösteriş için rivayet etmeyi hiç hoş karşılamamışlardır. Kendileri de bu duruma düşmekten Allah'a sığınmışlardır. Nitekim Eyyüb el-Attâr, Bişr b. el-Hâris'in şöyle dediğini rivayet eder: "Hammad b. Zeyd bize hadis rivayet etti dedi ve sözüne devam ederek, isnadın zikrinden dolayı kalpte oluşacak kibirden Allah'a sığınırım,"²⁰⁵ demek suretiyle hadis rivayetinin gösteriş ve kibir için yapılmayacağını dile getirmiştir.

Muhaddisler sahih bir niyetle değil de eğlenmek, hoşça vakit geçirmek gibi niyetlerle hadis dinlemek isteyenlere rivayet etmeyi de uygun bulmamışlardır. Şöyle ki Ebû Nuaym en-Nehaî'nin, Şerîk'ten naklettiği: "Şu hadis ehlini, hadisi Allah'ın (cc) rızası için değil de latîfe olsun diye talep ettiklerini görürsün,"²⁰⁶ şeklindeki rivayeti de hadisin ne amaçla talep edilmesi gerektiğini açıklamaktadır.

Öte yandan el-Hatîb, niyeti sahih olmayan kişiye hadis rivayet edilmemeli görüşüne katılmıyor ve şöyle diyor: "Biz muhaddisin her talebesine rivayet etmesini müstehap sayarız. Buna ilaveten Süfyân es-Sevrî'den gelen: "Onların hadis talepleri (sahih) niyet sayılır."²⁰⁷ rivayetini kendisine dayanak alır ve ayrıca Hubeyb b. Ebî Sâbit ve Ma'mer b. Râşit'in şu sözlerini nakleder: "Biz hadis talep ederken herhangi bir niyetimiz yoktu. Daha sonra Allah (cc) bizi rızıklandırdı."²⁰⁸

Yine rivayete göre Yahya b. Yemân şöyle demiştir: "Ben Süfyân'ın ilmi ve ilmi isteyen ayıpladığını duymadım. Dediler ki, ama onların niyetleri yok. O da, hadis talep etmeleri niyettir, demiştir."²⁰⁹

²⁰³ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 760.

²⁰⁴ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 761.

²⁰⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 766.

²⁰⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 769.

²⁰⁷ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s. 183.

²⁰⁸ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. I, s. 339; Allah (cc) bizi rızıklandırdı demek, O'nun rızasını kazanmak ve Allah Resûlü'nün sünnetini öğrenip öğretmek amacıyla hadis öğrenme niyeti bizlerde hâsıl oldu anlamındadır. Küçük yaştaki talebeler öğrendikleri ilmin künhüne o yaşta vakıf olamasalar da öğrenmeleri gerektiği kanaatindeyiz. İleriki yaşlarda öğrendikleri bilgilerin önemini kavramaları mümkün olacaktır. Nitekim bir çocuk yaşadığı kültürün bütün özelliklerini önceleri taklit yoluyla öğrenir. Daha sonra öğrendiklerini anlamlandırmaya çalışır.

²⁰⁹ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 772.

2.24. Rivâyette Öncelik Vereceği Hususlar

Muhaddis müstemlî'ye hadis imlâ ettirirken nelere dikkat etmeli, hangi konulara öncelik vermeli ya da her hangi bir şeyi öncelemeden imlâ mı ettirmeli gibi hususlarda el-Hatîb'in görüşü şu şekildedir: "İ'tikâdî konular ve mezheplerin sıhhatine dayanak teşkil eden rivayetlerin ilk önce imlâ ettirilmesi gerekir. Çünkü bu konular şeriatın dayanağını ve esasını teşkil etmektedir."²¹⁰ Nitekim Allah Rasûlü (sav) Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken, O'na Yemen Halkını davet edeceğin ilk şey Allah'a ibadettir, dedi ve bundan sonra ondan Yemen halkına, beş vakit namazı anlatmasını, bunu yaptıktan sonra, zekâtı anlatmasını istemiştir.²¹¹

Geleneksel hadis eğitim öğretiminde hadis öğreticisinin, halkın anlayamayacağı, duydukları zaman hataya düşebilecekleri konuları, örneğin, Allah Teâlâ'nın zât ve sıfatlarıyla alakalı, teşbih ve teccime götürücü rivayetleri -sahih olsa bile- imlâ ettirmemesi gerektiği anlayışı hakimdir. Çünkü bu tür rivayetler birçok yöne hamledilmeye müsaittir. Ehil olmayan kişiler bu rivayetlerin zâhirine bakarak, inkâr yoluna gidebilir. Dolayısıyla bu kişiler rivayetleri ve râvilerini reddedebilirler. Şu halde bu çeşit rivayetler sadece ehil olan kimselerle paylaşılmalıdır.²¹²

Kanaatimizce de İslâmiyet'in ilk yıllarından günümüze bakıldığında, yeterince usûl bilgisine sahip olmayan ve dinin makâsıdını tam idrak edememiş, ayet ve hadislerin zâhirinden hüküm çıkarmaya çalışan kişi ya da grupların, İslâm'a ve Müslümanlara verdikleri zarar düşünüldüğünde el-Hatîb'in görüşünün ne kadar isâbetli olduğu ortaya çıkmaktadır. Zira Ubeydullah İbn Abdullah b. Utbe, İbn Mesu'd'dan (ra) şu rivayeti nakletmiştir: "Kişi bir hadis tahdis eder, akli bu hadisi anlamaya müsait olmayan kişi de dinler ve o hadis, dinleyen için fitne olur."²¹³ Yine Hafs b. Âsım, Ebû Hureyre'den (ra), Allah Rasûlü'nün (sav) şöyle buyurduğunu naklediyor: "Kişiye yalan olarak her işittiğini rivayet etmesi yeter."²¹⁴

Benzer bir misal de Ahmed b. Hâlid el-Hallâl'ın, Şafii'den şu naklidir: "Mâlik b. Enes'e, İbn Uyeyne'nin Zuhri'den işittiği bilgiler senin yanında yok (mu) denildi. Mâlik şöyle cevap verdi: Ben her duyduğum hadisi insanlara anlatayım ha! O zaman onları saptırmış olurum."²¹⁵

²¹⁰ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 107.

²¹¹ Buhârî, *Zekat* 1, (hn. 1395); Müslim, *İman* 29, Ebû Dâvud, *Zekât* 4, (hn. 1584).

²¹² el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 108.

²¹³ Müslim, *Mukaddime*, bâbu'n-nehyi ani'l-hadîsi bi kulli ma semai, 5.

²¹⁴ Ebû Dâvud, *Edeb* 87, (hn. 4992), (keziben yerine ismen lafziyla); Müslim, Sahihî'nin Mukaddimesinde, Bâbu'n-Nehyi Ani'l-Hadîsi bi Külli mâ Semia, 5.

²¹⁵ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1323.

Ulemâ çeşitli furu' meseleleriyle alakası olsa dahi ruhsat hadislerinin avâma anlatılmaması görüşünü benimsemiştir. Örneğin, şark âlimlerinden, Ebû İshak el-Fezârî, Abdullah b. el-Mubârek, İsâ b. Yunus Mahled b. el-Hüseyn gibi âlimler, içki konusunda ruhsat bildiren rivayetler yerine azimet ifade eden rivayetlerin paylaşılması görüşü üzerinde birleşmişlerdir²¹⁶.

El-Hatîb'e göre, abdestin sünnetleri, namaz, oruç, zekat ve diğer ibadetlerle alakalı hadisler ve muamelatla ilgili hususlar gibi işitmeye dayalı hükümleri öğreten fikhî hadislerin imlası imla çeşitlerinden en faydalı olanıdır²¹⁷.

Netice itibariyle konuyla ilgili rivayetlerden muhaddislerin gerek talebelerine gerekse halka hadisleri rastgele nakletmedikleri, öncelikle bilinmesi elzem olan rivayetleri naklettikleri, naklederken de bireysel olgunluğu ve ilmî seviyeyi dikkate aldıkları bilgisi ortaya çıkmaktadır. Günümüz hadis öğreticilerinin de öğrencilerine seçecekleri konular hususunda selef ulemânın ortaya koyduğu ilkeleri dikkate almaları eğitim öğretimin verimliliği açısından önem arz etmektedir.

Sonuç

Hayatını ilme adanmış ve bu uğurda sayısız yolculuklar yapmış olan el-Hatîb el-Bağdâdî' (392/904-463/1070) yüze yakın eser telif etmiştir. Başta hadis olmak üzere islâmî ilimlerin birçok alanında söz sahibi olan el-Hatîb'in, *el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* adlı eseri, zengin içeriği, alanında ilk örnek olması, geleneksel hadis eğitim öğretim faaliyetlerini aktarması ve bu faaliyetlerin belirli bir sistem dâhilinde yürütüldüğünü göstermesi bakımından da son derece önem arz etmektedir. Nitekim müellif, bu eserinde eğitim öğretimle alâkalı özellikle hadisle meşgul olan kişilerin bu ilmi alma, zapt etme ve başkalarına nakletmede ihtiyaç duyacakları bilgiyi, izleyecekleri yöntemleri ve sahip olmaları gereken âdâbı temel prensip ve kaideler şeklinde açıklamak suretiyle kendi felsefesini ortaya koymuştur.

el-Hatîb el-Bağdâdî'ye göre hadis öğretiminde öğreticinin niteliklerini incelediğimiz bu çalışmamızda bir kez daha ortaya çıkmıştır ki hadis ilmi öğreticiden öğrenene büyük bir titizlikle ve öz veriyle günümüze taşınmıştır. Selef ulemâ ibadet şuuruyla hadis ilmîni icra etmiştir. Bunun yanı sıra hadis öğreticisinde ve öğrencisinde birtakım niteliklerin bulunmasına özen göstermişlerdir. Hadis öğreticisinin ilimden önce, öğrencileriyle beraber kendi ahlakını da güzelleştirmesi, öğretirken maddi beklenti içerisinde olmaması, ilim ehline ve yaşlı hocalara ikram etmesi, öğrencilerine saygılı olması ve onlara

²¹⁶ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, 1327.

²¹⁷ el-Hatîb, *el-Câmi'*, thk. Tahhân, c. II, s. 110,111; ayrıca bk. 1328,1329 no lu rivayetler.

ikramda bulunması gibi ahlâkî erdemlere sahip olması gerekmektedir. Bu özelliklere ilaveten kılık kıyafet ve beden temizliği, toplum içerisindeki hareketlerinin mutedilliği de hadis öğreticisinde olması istenilen niteliklerdendir. Diğer taraftan ders esnasında yerli yersiz şaka yapmamalı, öğrencilerini usandırmadan ders işlemeli onların dikkatlerini canlı tutacak etkinliklere yer vermelidir. Dersine dua ile başlamalı dersini dua ile bitirmelidir. Netice itibarıyla hadis öğreticisi, ilmi meziyetlerle beraber ahlâkî erdemlere de sahip olmalı öğrencilerine ilimden önce ahlak aşılmalıdır.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, ys. 1421/2001.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2012.
- Bakkal, Ali, "İbn Sahnûn", *DİA*, XX, İstanbul 1999.
- El-Buhârî, İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. el-Mugîra el-Cû'fi, *el-Câmiu'l-Müsned es-Sâhîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûli'llahi sallallahu aleyhi vesellem ve Sünenihî ve Eyyâmihî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1401/1981.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eşâ's el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, thk. Yasir Hasan, İzzeddin Dallî, Ammad et-Teyyar, Müessesetü'r-Risâle, Dimaşk 1434/2013.
- Erkaya, Musa, *Adâb Hadisleri ve Değerlendirmeleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya 1996.
- Fîruzabâdî, Mecduddîn Ebû Tâhir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-Muhît*, thk. Muhammed Nuaym el-'Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1426/2005.
- El-Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *Tarihü Bağdâd*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1417.
-, *el-Câmi' li-Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, thk. Mahmud Tahhân, Mektebetü'l-Meârif, er-Riyâd 1403/1983.
-, *el-Câmi'*, thk. Acâc el-Hatîb, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1996.
-, *el-Kifâye fî Ma'rifeti Usûli İlmi'r-Rivâye*, thk. Ebû Abdillâh es-Surkî, İbrahim Hamdi el-Medenî, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Medîne, trs.
- Hatiboğlu, İbrahim, *Hadis Usûlü Kaynaklarına Göre Hadis Öğrenim ve Öğretim Âdâbı*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul 1991.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekir b. Süleyman, *Mecma'u'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, thk. Hüsameddin el-Kudsî, Mektebetü'l-Kudsî, Kâhire 1414/1994.

..... *Mecmau'z-Zevâid*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1412.

İbn Abdülberr, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdiberr en-Nemerî, el-Kurtubî, *Câmiu Beyânî'l-İlmi ve Fadlih*, Dâru İbni'l-Cevzî, es-Suudiyye 1414/1994.

İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Takrîbu't-Tehzib*, Te'lîf Şuayb el-Arnaût, Dımaşk 1432/2011.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid, Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, Müessesetü'r-Risale Nâşirûn, Dımaşk 1430/2009.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebu's-Saadât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmiu'l Usûl fi Ehâdisi'r-Rasûl*, thk. Abdulkâdir el-Arnaût, Mektebetü'l-Halvânî, ys. 1390/1970.

Kandemir, M. Yaşar, "Hatîb el-Bağdâdî" *DİA*, XVI, İstanbul 1997.

El-Kettânî, es-Seyyidü'ş-Şerîf Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l- Mustatrafe li Beyânî Meşhûri Kutubi's-Sünneti'l-Müşerrafe*, müt. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul 1994.

Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr'i*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

Müslim, b. Haccâc, el-Kuşeyrî en-Neysabûrî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Yasir Hasan, İzzeddin Dallî, Ammad et-Teyyar, Nâşirûn, Dımaşk 1433/2012.

En-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünen*, şrh. Celâleddin es-Suyûtî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1401/1981.

Er-Râmhürmüzî, el-Hasen b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, Thk. Muhammed Acâc el-Hatîb, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1404, s. 352.

Sarı, Necmi, *el-Hâtîb el-Bağdâdî ve Hadis İlmindeki Yeri*, Ümmülkura, İstanbul 2003.

Es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî *el-Câmiu's-Sağîr fi Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012.

Et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Yasir Hasan, İzzeddin Dallî, Ammad et-Teyyar, Müessesetü'r-Risâle, Şam 1432/2011.

Yusuf el-'Uş, *el-Hatîb el-Bağdâdî, Müerrihü Bağdâd ve Muhaddisühâ*, Matba'atü't-Terakkî, Dımaşk 1364/1945.

Ez-Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî, el-Fârikî, ed-Dımaşkî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, thk. Zekeriyye Umeyrât, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1998.